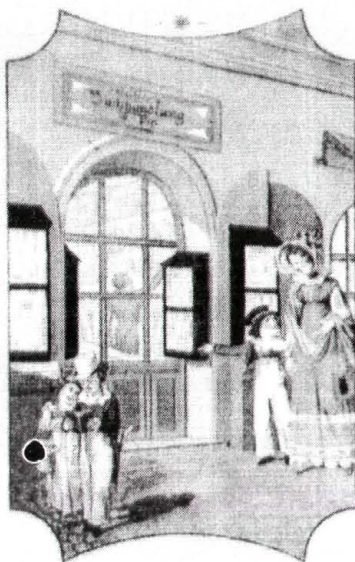

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

A KÖNYVES SZAKKÉPZÉS FÜZETEI

Pogány György

A MAGYAR KÖNYVKERESKEDELEM
RÖVID TÖRTÉNETE

Hatágú Síp Alapítvány
Budapest, 2004.

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

13. évfolyam 11. szám

2004. november

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Pegán Anita:** „Az alapozás után fejlesztési feladatokkal folytatjuk...” Interjú
Dippold Péterrel, a Könyvtári Intézet igazgatójával 3
- Charta a digitális örökség védelméről 9
- Pallósiné Toldi Márta:** A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esély-
egyenlőségi programja 13
- A jövő a könyvtár – a könyvtárak jövője 15

Műhelykérdések

- „A minőségmenedzsment lehetőség arra, hogy jól dolgozzunk, szeressük a
munkánkat és hatékonyan működünk együtt.” Beszélgetés Vidra Szabó
Ferencsel 21
- Kürti Lászlóné:** A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés tapasztalatai az EU-
csatlakozás után 25
- Bodrits István:** Egy kisvárosi helyismereti műhely munkája 31

Konferenciák

- Városi könyvtárak az ezredfordulón 37
- Nida Judit:** Zene és kép: audiovizuális dokumentumok a városi könyvtá-
rakban 38
- Némedi Tivadarné:** Olvasóvá nevelés a ceglédi gyermekkönyvtárban ... 44
- Hegyközi Ilona:** Elektronikus szolgáltatások 49

Perszonália

- Nádas Zsuzsa:** Bilincsi Lajos (1931–2004) 53

Könyv

- Mezey László Miklós:** A könyves képzés alapkönyvei 55
- Pogány György:** A Néprajzi Értesítő repertórium a 1900–2000 58

From the contents

Interview with the Director of the Hungarian Library Institute, Péter Dippold (3);
Ten years of the co-operation of British and Hungarian librarians. Report of a conference (15);
Opportunities for quality management. A discussion with Ferenc Vidra-Szabó (21)

Cikkeink szerzői

Bodrits István, a Szentesi Városi Könyvtár munkatársa; *Hegyközi Ilona*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Kürti Lászlóné*, az OSZK osztályvezetője; *Nádas Zsuzsa*, a Debreceni Agrártudományi Egyetem Könyvtárának munkatársa; *Némédi Tivadarné*, a Ceglédi Városi Könyvtár munkatársa; *Nida Judit*, az Érdi Városi Könyvtár munkatársa; *Pallósiné Toldi Márta*, a szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár igazgatója; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Pogány György*, az ELTE oktatója

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatja a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4200 forint. Egy szám ára 350 forint
HU-ISSN 1216-6804

„Az alapozás után fejlesztési feladatokkal folytatjuk...”

Interjú Dippold Péterrel,
a Könyvtári Intézet igazgatójával

A Könyvtári Intézet működési kereteit a kulturális örökség minisztere a 6/2000. számú rendeletével szabályozta, amely az intézmény jogállását is meghatározta. A rendelkezés értelmében az intézet „az Országos Széchényi Könyvtár részjogkörű szervezeti egysége, amelynek élén igazgató áll”: a kezdetek óta Dippold Péter.

– Ön 2000 óta vezeti a Könyvtári Intézetet. Előtte főképpen gyűjteményszervező és bibliográfiai munkát végzett. Életében tehát váltás következett be, és ez a könyvtári közélet sűrűjébe vezette. Azt nyilatkozta, hogy a váltás oka személyes jellegű volt: úgy érezte, hogy a zártabb szakmai tevékenység után meg kell próbálnia egy másfajta munkakörrel, feladattal. Hogy érzi, hogyan sikerült ez a váltás?

– Ez valóban egészen másfajta élet. Az előző munkahelyemnek még a légköre is más volt: egy kis kutatóintézet szakkönyvtárának zártabb világa. Amellett, hogy részt vettem a Teleki László Intézet vezetésében is, korábban nagyobb hangsúlyt tudtam fektetni a kutatómunkára. Ezzel szemben itt átfogó könyvtár-politikai, stratégiai gondolkodásra és sokkal inkább szervezési, menedzselési típusú munkára van szükség.

Az elmúlt négy év alatt rengeteget tanultam. Egyrészt a könyvtárosokkal való találkozások során szereztem személyes tapasztalatokat: sok könyvtárban jártam, előadásokat tartottam, és meghallgattam a kollégák gondjait, igényeit az intézettel szemben. Másrészt nagyon sokat olvastam. Szakirodalmi ismereteim más irányúak lettek és a korábbiakhoz viszonyítva sokkal szélesebb körűek. A munkám során olyan dolgoknak kellett utánanézni, amelyekkel soha nem foglalkoztam. Gondoljon csak arra, hogy belecsöppentem a minőségfejlesztésbe, amely mára komoly eredményeket mondhat magáénak a szakmán belül, de a kulturális köztudomány digitalizálásával kapcsolatban is volt egy komoly projektünk. Ezekon kívül bizonyos áttekintést kellett szereznem az elektronikus tartalomszolgáltatástól kezdve az olvasáskutatáson keresztül az oktatás különböző területeiről, hogy mást ne említsek. Úgy érzem, a váltás pozitívan hatott az életemre.

– Vajda Kornállal készült interjújában (3K, 2001. május) magabiztosan nyilatkozott arról, hogy megpróbálja dolgait úgy szervezni, hogy nem őrlődik fel a kutató munka és az igazgatói feladatok közötti választásban. A fő hangsúlyt a Könyvtári Intézet munkájának szervezésére helyezi, és csak akkor foglalkozik az úgynevezett kutató munkával, ha van ideje. Hogyan sikerült ezt megvalósítania?

– Korábbi munkahelyemről örököltem egy projektet (Közép- és Délkelet-Európa kisebbségeire vonatkozó bibliográfiai, statisztikai és egyéb adatok összegyűjtése), amelyet többé-kevésbé folyamatosan végzek, de egyébként a kutató munka meglehetősen háttérbe szorult. Sokkal kevesebb időm van elmélyülten kutatni, mint ahogy ezt először feltételeztem. Illetve az elején azt gondoltam, hogy a kezdés ugyan nagyon erős lesz, de utána egy kicsit felszabadulok. Nem így történt. Aki ismeri a magyar könyvtári közéletet, az tudja, hogy az ősztől télig és a téltől tavaszig tartó időszak rendkívül mozgalmas, rendezvényekkel, konferenciákkal, külföldi utazásokkal zsúfolt. Egy kis lazítást a nyár jelent, az viszont borzasztó gyorsan eltelik. Tény, hogy kevésbé tudtam foglalkozni a kutató munkámmal a korábbi témában, viszont egy új dologba belekezdtem: PhD-disszertációm írom. Témája a nemzeti és szakbibliográfia helyzete a jelenben és szerepe a jövőben. Ezt a munkát egy éven belül szeretném befejezni.

– *A szakma nagy várakozással tekintett a Könyvtári Intézetre. Mit tart Ön az elmúlt évek legnagyobb sikerének?*

– A legfontosabb az, hogy az intézet stabilizálódott. Négy évvel ezelőtt a munkatársak közül sokan meglehetősen bizonytalannak érezték az intézmény helyzetét. Az elvárások is nagyon nagyok voltak. Azt nem nekem kell megítélni, hogy ezek az elvárások mennyire teljesültek, ez a szakma és a fenntartó ítéletére van bízva. Azt azonban talán elmondhatom, hogy az intézet az elmúlt időszakban – folytatva a jó hagyományokat – a szakma megújult központi szolgáltató intézményévé vált. Viszonylag nyugodt és elfogadó légkörben, kiegyensúlyozott körülmények között, fenntartóink által támogatva, belső rendszerünket megújítva, jól átgondolt stratégia alapján tudunk dolgozni.

– *Mik a legfontosabb pontjai ennek a stratégiának? Mi valósult meg már belőle?*

– Az intézet első négy éve – mint említettem - alapozó periódus volt. Ezalatt kialakítottuk a struktúráját, rendszeressé tettük a belső kommunikációt. Fokozatosan, a szakma igényeinek változásait figyelembe véve határoztuk meg a prioritásokat a kutatás, az oktatás–képzés és a szakmai információszolgáltatás területén. Kiadványainkon keresztül különböző szinteken és formában tájékoztatjuk a könyvtárosokat a legfontosabb eseményekről és eredményekről. Honlapunkon igyekszünk gyorsan közzétenni saját eredményeinket, de linkgyűjteményünkön keresztül kitekintést kínálunk más területek megismerésére is.

Az alapozás után fejlesztési feladatokkal folytatjuk, hiszen mára kialakultak azok a külső és belső feltételek, amelyek ezt lehetővé teszik. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy eddig ne történtek volna fejlesztések. Egy kiragadott példát említenék. A Szervezési és elemzési osztály által működtetett nyilvános könyvtári adatbázisnak nagy szerepet szánunk a következő periódusban, több további szolgáltatást kívánunk ráépíteni. Tervünk egy olyan adatbázis létrehozása, amely a magyarországi könyvtárak összességéről (tehát nem csak a nyilvános könyvtárakról) nyújt átfogó képet. Ezt szeretnénk összekapcsolni a statisztikai adatbázissal, így az alapadatok mellett a könyvtárakra vonatkozó statisztikai adatok is megtalálhatóak lesznek benne, de lehetőség nyílik például a gyűjtőkörre vonatkozó információk, valamint a különböző szolgáltatások regisztrálására is. A folyamatosan karbantartott adatbázis alapján különböző szempontú elemzések készülhetnek a könyvtári rendszer egészéről vagy részéről, de alkalmas egyszerű alapinformációk könnyű megtalálására is (például címadatok, telefonszám, vezető neve stb.).

Az előző stratégiai periódus most zárult le, jelenleg az új stratégia kidolgozása vált időszerűvé. Ez része az Országos Széchényi Könyvtárban elindított tervezési folyamatnak. Az intézettől a fenntartó minisztérium önálló stratégiát vár el, amelyet – ahogy az OSZK-ét is – az Országos Könyvtári Kuratóriumnak kell jóváhagynia. November végén tervezzük beterjeszteni a dokumentumot a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához. Stratégiánkat sok szinten a minisztérium által kidolgozott, a 2003–2007 közötti időszakra vonatkozó átfogó stratégiához igazítjuk. Emellett terveinket természetesen az igények is alakítják. A könyvtárak kívánásait is figyelembe vesszük kutatási témáink, új szolgáltatásaink kialakításakor. Az elmúlt időszakból jó példa erre a kistélepülések könyvtári ellátásának fejlesztésére irányuló kutatás.

– *Mik lesznek a fejlesztés fő irányai?*

– Az intézet működése alapvetően négy pilléren nyugszik: a kutatáson, elemzésen, az oktatáson, az állománygyarapítási és a törvény által előírt egyéb módszertani és tanácsadó tevékenységen, valamint a szakmai információszolgáltatáson.

A kutatási tevékenység fő irányai a hazai könyvtári rendszer állapotának, eredményeinek, fejlesztési lehetőségeinek bemutatására, a könyvtárak rendszerszerű működésének és hatékonyságának vizsgálatára, a könyvtárak és a társadalom viszonyára, az olvasás állapotának felmérésére és a magyar könyvtárügy helyzetének nemzetközi összehasonlító elemzésére koncentrálnak.

Oktatási tevékenységünk főként a könyvtáros mint „humán erőforrás” pótolhatatlan szerepét helyezi előtérbe. Saját – egyébként rendkívül nagy érdeklődést kiváltó – akkreditált tanfolyamaink is főként ezt az irányt követik. Emellett koordinációval, oktatásszervezéssel és szakmai kommunikációs módszerek segítségével, valamint tankönyvek, tananyagok közreadásával veszünk részt a szakmai képzés különböző területein. A szakmai koordinációs tevékenységre is említenek egy aktuális példát: a bolognai folyamat rendszeréhez kapcsolódva a BA fokozatú képzési szakasz akkreditációja éppen napjainkban vált sürgető feladattá a könyvtárosképző intézmények számára. Nos, intézetünk több alkalommal biztosított helyszínt és háttérrel a tanszékek számára a képzési–kimeneti követelmények és szakindítási kérelmek kidolgozására. Úgy vettem észre, hogy az ilyen típusú rendezvények, munkabizottságok résztvevői nagyon szívesen „használják” intézetünket munkamegbeszélésekre, mi ehhez szervezési segítséget nyújtunk.

Az Új Könyvek című kiadvány szerkesztését ebben az évben átvette az intézettől a KELLO. Helyette új munkákra koncentrálhattunk: többek között új szolgáltatást alakítottunk ki állománygyarapítási portál néven. Ennek keretében vállaltuk, hogy az Új Könyvekben nem szereplő kiadók könyveiről adunk rendszeres tájékoztatást. Emellett ezen a portálon a könyvtárak közzétehetik főléspéldányjegyzékeiket, és a rajta szereplő dokumentumokat más könyvtárak számára felajánlhatják. Ezzel is támogatni kívánjuk a könyvtárakban folyó állományapasztási, selejtezési, valamint gyűjteményépítési munkát. Kifejezetten az iskolai könyvtárosok és a pedagógusok tankönyvbeszerzéséhez, az iskolai könyvtár állománygyarapításához is készítünk segítséget ezen a honlapon, ahol hivatalos tankönyvjegyzéket, a tankönyvkiadók címjegyzéket és más hasznos útmutatást találunk az érdeklődők. Természetesen ezt a portált még továbbfejlesztjük. Fontos munkát jelent a Gyűjteményépítési információs osztály számára az ODR működésének folyamatos vizsgálata, valamint a 3/1975-ös KM–PM rendelet (a könyvtári állomány ellenőrzése, leltáro-

zása és törlése) felülvizsgálatának előkészítése. Szervezetileg ehhez az osztályhoz tartozik a jelen interjú közlő 3K szerkesztése is.

Hagyományosan a Könyvtári Intézet munkájának része az éves könyvtári statisztikai adatszolgáltatás szervezése és a kiadvány elkészítése, a már említett nyilvános könyvtárak adatbázisának építése, szabványok, szabályzatok kiadása is.

A szakmai információszolgáltatás központja intézetünkben a szakkönyvtár. Nem hiszem, hogy van ma Magyarországon olyan régebbi és friss könyvtári szakirodalmat olvasni szándékozó szakember, aki először nem az intézet szakkönyvtárát keresi fel. Ezt megteheti személyesen is, de egyre több elektronikus szolgáltatást kínál a szakkönyvtár. Elektronikus katalógusa az OSZK-éval együtt és külön is használható a LibriVision felületen keresztül. A MANCI adatbázis tartalmazza az állományban megtalálható hazai és nemzetközi folyóiratok cikkjeinek rekordjait. Gyakorló használóként büszke vagyok arra, hogy intézetünk ilyen magas szintű, értéknövelt információszolgáltatásnak ad helyet. 2004-től ez a részlegünk felvette a Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár nevet, ami a gyűjtő- és tevékenységi kör kiszélesedését jelenti. A szakkönyvtár keretei között szerkesztik munkatársaink a Könyvtári Figyelőt, a Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiáját és az angol nyelvű Hungarian Library and Information Science Abstracts nevű kiadványt.

De azt hiszem, az interjú keretei nem teszik lehetővé valamennyi tevékenységünk felsorolását, akit mélyebben érdekel az intézet tevékenysége, feltétlenül látogassa meg honlapunkat (<http://www.ki.oszk.hu>).

– *Az intézet az OSZK részjogkörű szervezeti egysége. Mit jelent ez a valóságban? Mennyiben függnék az intézménytől?*

– Szervezetileg az Országos Széchényi Könyvtár része vagyunk, a nemzeti könyvtár igazgatóságaként működünk. Nincs önálló gazdasági hivatalunk, költségvetésünk rész az OSZK-énak, bár a meghatározott költségvetési hányad felett szabadon rendelkezünk. Általánosságban azonban ugyanazok a szabályok vonatkoznak ránk, mint a nemzeti könyvtár egészére. Ha megszorítások vannak – mint ahogy most vannak –, azok ránk is vonatkoznak. Ugyanakkor igazgatóként tagja vagyok az OSZK vezetői tanácsának, és ez lehetővé teszi, hogy szakmai ügyekben kifejtsem véleményemet. Az intézet – minisztériummal egyeztetett és az Országos Könyvtári Kuratórium által jóváhagyott – stratégiájának keretei között nagyfokú szakmai önállósággal rendelkezik. Úgy gondolom, jó döntés volt a Könyvtári Intézetet a Széchényi Könyvtár szervezeti keretébe helyezni. Ez a státus egyrészt presztízszt jelent számára, ugyanakkor védelmet is a politika kiszámíthatatlan változtatási kísérleteivel szemben.

– *Az intézetnek mint a „szolgáltatók szolgáltatója”-nak egyik kiemelt feladata a folyamatos és teljes körű kommunikáció. Hogyan értékeli az elmúlt években ennek a kommunikációnak a fejlődését és működését?*

– A szakmán belüli kommunikáció mindig is működött. A szakmai közéletnek mi csak az egyik szereplője vagyunk, hiszen a kommunikáció résztvevői több szinten alakítják ezt a belső „adatátvitelt”. Itt elsősorban a szakmai szervezetekre gondolok, amelyek a maguk ernyője alá tartozó könyvtárosokkal és intézményekkel tartják a kapcsolatot. A szakmai szervezetek közötti kommunikációt szintén hatékonynak tartom. Éppen az elmúlt évben írt alá az IKSZ és az MKE egy előremutató együttműködési megállapodást. Az intézetnek ebben a körben fontos

közvetítő és koordináló szerepe van, és ennek – megítélésem szerint – eleget teszünk.

A kommunikáció egyre fontosabb csatornája az internet. Honlapunknak mind nagyobb a látogatottsága, igyekszünk folyamatosan karbantartani és a legfrissebb információkkal feltölteni. Az egyik legújabb fejlesztésünk a minisztérium könyvtári stratégiája keretében felállított munkabizottságok (amelyekben sok intézeti munkatársunk is részt vesz) tevékenységének közzététele, de hasznos információforrás lehet a szakma számára az Európai Unió programjait ismertető honlap kialakítása is. Az internetnek egyébként nemcsak az intézet vonatkozásában van fontos szerepe, hanem a széles körű szakmai nyilvánosság szempontjából is: egyre több információ válik szabadon hozzáférhetővé, és ez nagy mértékben megkönnyíti a tájékozódást és általában véve a kommunikációt.

– *Az intézet megfogalmazott célja elősegíteni a tömegkommunikációban a könyvtáros szakma nagyobb társadalmi megbecsülését. Ön szerint napjainkban hogyan áll ennek a megbecsülésnek a kérdése?*

– Ezt nagyon nehéz megítélni. Nem biztos, hogy annak alapján kell a végső következtetéseket levonni, hogy egy felmérés során a könyvtárost presztízs szerint hova sorolják... Személy szerint úgy vélem, hogy egyre több próbálkozás történik a könyvtárakban folyó tevékenység elismertetésére. Vannak olyan rendezvények, megmozdulások, amelyek igenis széles körű társadalmi érdeklődést váltanak ki. Elég az *Összefogás @ könyvtárakért* rendezvénysorozatra gondolni. Ez a kezdeményezés kifejezetten arra szolgál, hogy az embereket megpróbálja a könyvtárba becsalogatni, a könyvtárat számukra érdekessé tenni. Az EU-csatlakozás kapcsán is széleskörűen szervezett könyvtári „mozgósítás” történt Magyarországon.

Mindezek mellett még rengeteg a tennivaló. Mi az intézet részéről mindent megteszünk, hogy segítsük a könyvtárakat a társadalmi megítélésük javításában, tudva azt, hogy ezt helyettük nem tudjuk teljeskörűen megoldani.

– *2004-es munkatervükben szerepel is a hazai könyvtárak marketingstratégiájának kidolgozása a Magyar Könyvtárosok Egyesületével és az Informatikai és Könyvtári Szövetséggel közösen. Hogy áll ez a munka?*

– Az év végére szeretnénk letenni az asztalra egy átfogó marketingstratégiát, amely az egész szakma számára fogalmaz meg átfogó célokat és cselekvési tervet. A stratégiát a Magyar Könyvtárosok Egyesületével és az Informatikai és Könyvtári Szövetséggel közösen készíti az intézet. A megbeszélések elején tartunk, abban azonban egyetértettünk, hogy a marketingstratégia átfogó célja a könyvtárakról alkotott elavult kép megváltoztatása legyen, bemutatva a társadalom különböző csoportjai számára, milyen feladatok ellátására képes a könyvtár. A részletekről a dokumentum elkészülte után tájékoztatjuk a szakmai közvéleményt.

– *Szervezési és elemző osztályuk feladata a minőségbiztosítás módszereinek hazai terjesztése. Hogyan értékeli a minőségbiztosítás terjedését a hazai könyvtárakban?*

– Optimista vagyok. Az újfajta szemlélet meghonosítása időbe telik. Kézzelfogható jeleit látom annak, hogy a tréningekkel, konferenciákkal, külföldi tapasztalatokkal megalapozott minőségbiztosítás szemlélete lassan beszívárog a magyar könyvtári köztudatba. Ennek érdekében a minisztérium nagy erőfeszítéseket tesz. A *Könyvtári minőségefejlesztés '21* program is ezt a célt segíti elő pályázati formában. A fordulópont akkor várható, ha a könyvtárak maguk is tömegesen rájönnek,

hogy a minőségbiztosítás segítségével hatékonyabban, érdekeiket jobban érvényesítve, külső és belső környezetüket tudatosan alakítva működhetnek.

Tavasszal indítottunk el az intézetben egy minőségbiztosítási fejlesztési programot. Ma még a projekt elején tartunk, de bízom abban, hogy befejeztével egységes szemléletű, egymás céljait és munkáját ismerő, rugalmas szemléletű munkatársi gárda alakul ki az intézetben. Azt remélem, hogy a program során a munkafolyamatok egyre inkább egymásra épülnek, a partneri kapcsolatok egyértelművé válnak, és megújul a belső kommunikáció. A kompetenciák világosan elkülöníthetők lesznek, egyszóval munkánk hatékonyabbá válik. Tanácsként javaslok minden kétkedőnek, hogy ismerje meg, és saját környezetében próbálja ki azokat a módszereket, amelyek távolról talán sokszor érthetetlennek és megvalósíthatatlannak látszanak.

– *Az intézet a fejlett nyugati könyvtári rendszerek tapasztalatainak átadásában vállal kezdeményező szerepet. Ön szerint mi az a trend, ami a magyar könyvtáriügy számára követendő?*

– Nagyon sok pozitív tapasztalatot szereztem külföldi útjaim során. Ezek olyan tapasztalatok, melyeket mindenképpen érdemes megszívlelni a magyar könyvtáriügy fejlesztésének tervezése során. Főleg az angol tapasztalatokra gondolok.

– *Mi az, amit ők jobban tudnak, egyszerűen jobban csinálnak?*

– Mások a történelmi hagyományok. Maga a közkönyvtár mélyen beépült a társadalomba. Annyira természetesen használják az emberek, mintha a közértbe menének be. Az Egyesült Királyságban például a közkönyvtár nem is önálló intézmény, hanem az önkormányzatok szolgáltató részlegeként működik. Nálunk – tisztelet a kivételnek – egy kicsit távolabb van a könyvtár az egyszerű embertől, ezért nagyon komolyan kell dolgozni azon, hogy közelebb kerüljön. Azt gondolom, hogy nekünk is meg kell tanulni, hogy mi vagyunk az olvasóért, és munkánkat minden szinten hozzájuk kell igazítani. A könyvtárak jövőjéről szóló nagy viták erről szólnak: csak akkor van szakmánknak jövője az internet korában, ha van miért látogatni a könyvtárakat, és ezért bizony nagyon sokat kell még tennünk. Éppen az angliai példa erre a bizonyíték, ahol tanulási–továbbképzési lehetőséget, gyereksarkot, internet-hozzáférést, videokölcsönzést, közösségi termeket, hosszú nyitvatartási időt, bibliobuszos szolgáltatást biztosítanak az olvasóknak. Itthon sok helyen gyökeret vert már ez a szemlélet, de van még tennivalónk ezen a téren.

– *Köszönöm az interjút. További munkájukhoz sok sikert kívánok.*

Pegán Anita

Charta a digitális örökség védelméről*

Elfogadva
az UNESCO Közgyűlésének 32. ülészakán,
2003. október 17-én

Előszó

A Közgyűlés,

- megfontolva, hogy az örökség eltűnése, bármilyen formában is legyen, minden nemzet örökségének szegényedését jelenti,
- emlékeztetve arra, hogy az UNESCO Alkotmánya kimondja, hogy a Szervezetnek fenn kell tartania, növelnie és terjesztenie kell a tudást, biztosítania kell a világ könyveit, művészeti alkotásait, történelmi épületeit és tudományos eredményeit örökségének fennmaradását és megővését, valamint arra, hogy az „Információ Mindenki Számára” program cselekvési és vitafórumot biztosít az információs politikák és a rögzített tudás megőrzése tárgyában, és arra, hogy a „Világemlékezet Program” a világ dokumentumörökségének megőrzését és mindenki számára történő hozzáférhetőségét célozza meg,
- elismerve, hogy az információ és a kreatív kifejezőmód ilyen forrásait egyre nagyobb mértékben gyártják, terjesztik, kezelik és érik el digitális formában, új örökséget teremtve ezzel: a digitális örökséget,
- tudatában lévén annak, hogy az ilyen örökséghez való hozzáférés szélesebb lehetőségeket biztosít az alkotásnak, a kommunikációnak és a tudás megosztásának az egyes népek között,
- megértve azt, hogy ezt a digitális örökséget az eltűnés veszélye fenyegeti, és hogy a jelen és a jövő generációi számára történő megőrzése sürgős és az egész világot érintő kérdés,

elfogadja a jelen Chartát, és kinyilvánítja a következő alapelveket:

A digitális örökség mint közös örökség

1. Cikkely – Áttekintés

A digitális örökség az emberi tudás és kifejezőmód egyedülálló forrásaiból áll. Kulturális, nevelésügyi, tudományos és adminisztratív forrásokat foglal magába, valamint technikai, jogi, orvosi és más információkat, amelyeket digitálisan alkottak, vagy létező

* A Magyar UNESCO Bizottság nem hivatalos fordítása.

analóg forrásokból digitális formába öntöttek. Abban az esetben, ha ezek a források „digitálisan születtek”, semmilyen más formában nem léteznek, csak digitálisan.

A digitális anyagok szövegekből, adatbázisokból, álló és mozgó képekből, hanganyagokból, grafikákból, szoftverekből és weboldalakból állnak, széles körű és növekvő mértékű formátumok között. Gyakran mulékonyak, és átgondolt gyártást, kezelést és menedzsmentet igényelnek, hogy fennmaradhassanak.

Ezen források közül számos tartós értékkel és jelentőséggel bír, és így egy olyan örökség részét képezi, amelyet meg kell védeni és meg kell őrizni a jelen és a jövő generációi számára. Ez az egyre növekvő örökség bármely nyelven, a világ bármely részén és az emberi tudás vagy kifejezőmód bármely területén létezhet.

2. Cikkely – A digitális örökséghez való hozzáférés

A digitális örökség megőrzésének célja annak biztosítása, hogy továbbra is elérhető legyen mindenki számára. Ennek értelmében a digitális örökség anyagaihoz való hozzáférésnek, különösen a szabadon felhasználható információk tekintetében, mentesülnie kell mindenféle ésszerűtlen korlátozásoktól. Ezzel egy időben a bizalmas és magánjellegű információkat védeni kell az illetéktelen kezekbe jutás mindenféle formájával szemben.

A Tagállamoknak együtt kellene működniük a releváns szervezetekkel és intézményekkel egy olyan jogi és gyakorlati környezet kialakítása érdekében, mely maximalizálja a digitális örökséghez való hozzájutást. Egyensúlyt kell biztosítani az alkotók és más jogtulajdonosok törvényes jogai között, és a közönség érdekeit a digitális örökség anyagaihoz való hozzájutást illetően meg kell erősíteni és elő kell mozdítani, összhangban a nemzetközi normákkal és egyezményekkel.

Az örökség elvesztése elleni védekezés

3. Cikkely – Az eltűnés veszélye

A világ digitális örökségét a végleges eltűnés veszélye fenyegeti. Ehhez hozzájárul az azt tartalmazó hardver és szoftver gyors elavulása, bizonytalanság a forrásokkal, felelősségekkel és a fenntartás és megőrzés módszereivel kapcsolatban, valamint a támogató jogi szabályozás hiánya.

A hozzáállásbeli változások elmaradtak a technológiai változások mögött. A digitális fejlődés túl gyorsan és a kormányok és intézmények számára túl költséges módon ment végbe ahhoz, hogy a megfelelő időben lehetett volna életbe léptetni megőrzési stratégiákat. Az örökség gazdasági, társadalmi, szellemi és kulturális potenciálját – a jövő építő elemeit – érintő fenyegetéseket még mindig nem tudták teljesen feltérképezni.

4. Cikkely – *A cselekvés szükségessége*

Ha a szaporodó fenyegetéseket nem kezelik, a digitális örökség gyorsan és kikerülhetetlenül eltűnik. A tagállamoknak ösztönözniük kell a jogi, gazdasági és technikai intézkedések meghozatalát, hogy megóvhassák az örökséget. A figyelemfelkeltés és támogatás nagyon sürgős, a politikaformálókat és a közvéleményt érzékenyebbé kellene tenni mind a digitális média potenciáljával, mind a megőrzés gyakorlatával szemben.

5. Cikkely – *Digitális folytonosság*

A digitális örökség folytonossága alapvető fontosságú. Megőrzése érdekében a digitális információ teljes életciklusát érintő intézkedések meghozatalára van szükség a megalkotásától a hozzáférésig. A digitális örökség hosszú távú megőrzése olyan megbízható rendszerek és folyamatok megalkotásával kezdődik, amelyek autentikus és stabil digitális tárgyak gyártását teszik lehetővé.

Szükséges intézkedések

6. Cikkely – *Stratégiák és politikák kifejlesztése*

Stratégiákat és politikákat szükséges megalkotni a digitális örökség megőrzése érdekében, számításba véve a sürgősség mértékét, a helyi körülményeket, az elérhető eszközöket és a jövőbeli elképzeléseket. Ezt megkönnyítené a szerzői jogok és a hozzá kapcsolódó jogok birtokosai, valamint más érdekelt felek együttműködése az alapvető irányelvek lefektetésében, valamint az összeférhetőségeket és a forrásmegosztást illetően.

7. Cikkely – *A megőrzendő kiválasztása*

Ahogy a dokumentumörökség esetében, úgy itt is országonként változóak lehetnek a kiválasztás alapelvei, bár a legfőbb döntési kritériumoknak jelentős és hosszú távú kulturális, tudományos, tanúsító vagy más értékkel kell rendelkezniük. A „született digitális” anyagok prioritást kell, hogy élvezzenek. A kiválasztással kapcsolatos vagy egyéb megfontolásokat kiszámítható módon kell meghozni, és azoknak meghatározott alapelveken, politikákon, eljárásokon és irányelveken kell alapulniuk.

8. Cikkely – *A digitális örökség védelme*

A tagállamoknak megfelelő jogi és intézményi háttérre van szükségük, hogy biztosíthassák digitális örökségük védelmét. A nemzeti megőrzési politikák kulcselemeként az archívumokkal kapcsolatos törvényhozásnak és a könyvtáraknak, levéltáraknak, múzeumoknak és más nyilvános gyűjteményeknek fel kell ölelniük a digitális örökséget.

A törvényesen tárolt digitális örökségi anyagokhoz való hozzáférést – ésszerű szigorítások mellett – biztosítani kell anélkül, hogy az károsan befolyásolná normális felhasználásukat.

A hitelesség érdekében elengedhetetlen jogi és technikai hálózatok kiépítése a digitális örökség manipulálásával vagy nemzetközi megváltoztatásával szemben.

Mindkettőhöz az szükséges, hogy a tartalmat, a fájlokat és a dokumentációkat a szükséges mértékben védjék meg, hogy a felvételek eredetisége biztosítva lehessen.

9. Cikkely – *A kulturális örökség védelme*

A digitális örökséget nem korlátozza az idő, a földrajzi elhelyezkedés, a kultúra vagy a formátum. Kultúraspecifikus, de minden ember számára potenciálisan elérhető. A kisebbségek beszélhetnek a többségekkel, az egyén a globális hallgatósággal.

Minden régió, ország, közösség digitális örökségét meg kell védeni, és hozzáférhetővé kell tenni, hogy biztosítani lehessen a népek, nemzetek, kultúrák és nyelvek képviselőit hosszú időn keresztül.

Felelősségek

10. Cikkely – *Feladatok és felelősségek*

A tagállamok egy vagy több ügynökséget nevezhetnek ki a digitális örökségvédelem koordinációs feladatainak elvégzésére és a szükséges források elérhetővé tételére. A feladatok és felelőségek megosztása létező szerepeken és szakértelmen kell, hogy alapuljon.

Intézkedéseket kell hozni:

- a) a szoftverfejlesztők és a digitális anyagok létrehozói, kiadói, gyártói és terjesztői, valamint a magánszféra más érintett szereplői ösztönzésére a nemzeti könyvtárakkal, levéltárakkal, múzeumokkal és más örökségvédelmi szervezetekkel való együttműködésre a digitális örökség védelmében;
- b) a képzés és kutatás fejlesztésére, valamint az érintett intézmények és szakmai szervezetek közötti tudás- és tapasztalatsere ösztönzésére;
- c) az egyetemek és más köz- vagy magán kutatóintézetek ösztönzésére a kutatási adatok megőrzésének biztosítása érdekében.

11. Cikkely – *Partnerségek és együttműködések*

A digitális örökség megőrzése a kormányok, az alkotók, a kiadók, a releváns iparágak és az örökségvédelmi intézmények kitarató erőfeszítéseit igényli.

A jelenlegi digitális megosztottság tükrében szükséges a nemzetközi együttműködés és szolidaritás megerősítése, hogy minden

ország képes legyen biztosítani digitális örökségének megalkotását, terjesztését, megőrzését és folyamatos hozzáférését.

Az iparágakat, kiadókat és a tömegkommunikációs médiumokat sürgetni kell a tudás és a technikai szakértelem előmozdítására és terjesztésére.

Az oktatási és képzési programok, a forrásmegosztási egyezmények, a kutatási eredmények és a hasznos gyakorlatok terjesztésének ösztönzése demokratizálhatja a digitális megőrzési technikához való hozzájutást.

12. Cikkely – Az UNESCO szerepe

Az UNESCO, mandátumának és funkcióinak megfelelően a következő felelősségekkel tartozik:

- a) A Chartában szereplő alapelveket számításba kell vennie programjai működtetése során, és elő kell mozdítania alkalmazásukat az Egyesült Nemzetek rendszerén belül, valamint a digitális örökség védelmében érintett kormányzati és nemzetközi nem kormányzati szervezetek által.
- b) Referenciapontként és fórumként szolgál, amelyen a tagállamok, a kormányközi és nemzetközi nem kormányzati szervezetek, a civil társadalom és a magánszféra szereplői együttműködhetnek a digitális örökség védelméhez szükséges célkitűzések, politikák és tervek meghatározásában.
- c) Elő kell mozdítania a digitális örökség védelméhez szükséges együttműködést, figyelemfelkeltést és képességfejlesztést, valamint etikai, jogi és technikai irányelveket kell javasolnia.
- d) A Charta alkalmazásának elkövetkezendő hat éve során nyert tapasztalatok alapján dönteni kell arról, hogy a digitális örökség védelmében van-e szükség további szabályok alkotására.

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja

Könyvtárunk 1979 óta működteti házi kölcsönzés szolgáltatását lakáshoz kötött (idős vagy rokkant) olvasói számára. Ez a program szünet nélkül – az igénybevevők többször is kifejezett elégedettségével – folyamatosan működik. Mellette több olyan tevékenységet végzett intézményünk, amelyben szociálisan vagy egészségi okokból hátrányos helyzetű olvasók információhoz jutását segítette. Hangoskönyvgyűjteményünket használták a látási fogyatékkal élők, befogadtuk a hajléktalanokat, különböző segítő szolgáltatásokat indítottunk munkanélküliek részére. Biblioterápia segítségével pszichiátriai betegek gyógyításában is közre-

működtünk. Mindezen tevékenységünkről a helyi és az országos szakmai orgánumban beszámolókat jelentettünk meg.

A könyvtár kibővített és felújított épületének birtokba vételével (2002. augusztus) megteremtődtek az akadálymentesség feltételei, így összeállíthattuk és a szervezés munkáinak befejeztével elindíthattuk *Esélyegyenlőségi programunkat*.

A program célkitűzése

1. Felvenni a kapcsolatot a szociális ellátó intézményekkel, önszervező csoportokkal, a nyugdíjasok és a fogyatékkal élők szervezeteivel.
2. Felkeresni a célcsoportokat, és tájékoztatni őket a könyvtár nyújtotta lehetőségekről, a kiválasztott szolgáltatások igénybevételének módjáról.
3. Pályázati támogatások segítségével bővíteni a célcsoportok által igényelt dokumentumbázist és eszközöket.
4. A fogyatékkal élők számára csökkenteni a könyvtárlátogatás anyagi terheit: díjtalan igénybevétel és az együttműködési megállapodás szerint egyéb kedvezmények biztosítása.

A program tartalma

A feladatban az olvasószolgálati osztályvezető irányításával négy munkatárs vesz részt. Mindegyikük egy terület felelőse, ő tartja a kapcsolatot a felkeresett és részvételi szándékukat kifejezett csoportok képviselőivel, szervezi a közös látogatásokat, kihelyezett bemutatókat, foglalkozásokat tart.

Eredmények

A célkitűzésben szereplő **támogatások elnyerésére indított pályázataink** sikeresek voltak:

2003: Fogyatékosok Esélye Közalapítvány

Két pályázat eredményeképpen 125 000,- Ft értékben kölcsönözhető CD-lejátszókat, 772 684,- Ft értékben hangoskönyveket és CD-ket vásárolhattunk látásfogyatékos olvasóinknak.

2004: NKA Könyvtári Kollégium

Két pályázat: 60 000,- Ft öregszerű könyvekre, szkennerre és nagyítókra (50%),
400 000,- Ft cigány gyermekek számára szervezett olvasásnépszerűsítő rendezvényekre.

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

300 000,- Ft Az esélyegyenlőségért... keretében felolvasó programra.

Valamennyi új dokumentumunkról **hangoskatalógust készítettünk**, és eljuttattuk azokat a látásfogyatékosok szervezetének. Bemutatót szerveztünk speciális számítógépünk használatáról, valamint a könyvtáron belüli eligazodást segítő-gyakorló foglalkozást tartottunk.

A kedvezményeket is felsoroló **könyvtárhasználati útmutatót tartalmazó CD-ROM-ot** állítottunk össze és mutattunk be a célcsoportok összefüggéseivel. Programokat (videovetítés, multimédia-bemutató) szerveztünk. Részt veszünk a Szociális Szolgáltató Központ *Nyugdíjasok Szabadegyeteme* című rendezvényein Vas megyei nevezetességekről szóló előadásokkal. Előadótermeinket díjtalanul bocsátjuk a célcsoportok rendelkezésére eszközök bemutatására és összefüggéseikre. Rendszeres kapcsolatban állunk a Fogyatékkal Élők Napközi Otthonával, ahonnan csoportos könyvtárlátogatásra érkeznek fiatal felnőttkorú gondozottak. A csoportos bemutatókon túl intenzív napi egyéni foglalkozást igénylő látogatókat is fogadunk (gyermekkorú fizikai fogyatékkal élők köréből). Elkezdődött gyermekkorúak részére a közeljövőben indítandó integrált foglalkozások szervezése.

A célzott program eddigi eredményeként közel 500 időszerű és hátránnyal élő ember ismerkedhetett meg intézményünkkel, 15 százalékuk saját jogú könyvtári taggá vált, többségük pedig intézményi, illetve közösségi kapcsolattartón keresztül veszi igénybe szolgáltatásainkat.

Jól tudjuk, hogy tennivalónk ezen a területen még sok energiát igényel, de nagy eredménynek tartjuk, hogy a kezdeményezés részünkről indult, és az érintettek azt is megtapasztalhatták, hogy a könyvtárosok természetesnek veszik jelenlétüket és segítenek a nyilvánosság kiváltotta szorongási küszöb átlépésében.

Pallósiné Toldi Márta

A jövő a könyvtár – a könyvtárak jövője

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a British Council és a kecskeméti Katona József Könyvtár a fenti címmel rendezte brit–magyar konferenciát 2004. október 7-én Kecskeméten, a Katona József Könyvtárban. A konferenciára abból az alkalomból került sor, hogy immáron tíz évre tekinthet vissza az a brit–magyar kapcsolat, amely, a British Council égisze alatt, a legkülönbözőbb magyar könyvtárak (első helyen, de nem kizárólag a Katona József Könyvtár) részvételével, méghozzá tevőleges részvételével, a minőség szerepét, jelentőségét állítva a középpontba, projektek sokaságán keresztül valósult meg, talán az egyik legfontosabb elemét alkotva a magyar könyvtárak megújulási folyamatainak. A konferencia az évforduló alkalmából jött létre attól a céltől vezéreltetve, hogy a résztvevők áttekinthessék az elmúlt tíz év hozadékát, és előre tekinthessenek a közeljövő várható fejleményeire. Igen parádés előadói gárdája volt a tanácskozásnak, amelyet üdvözölt *Alföldi Albert*, a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés alelnöke, *Sárközy István*, Kecskemét Megyei Jogú Város alpolgármestere, és részvételével tüntetett ki *John Nichols*, Nagy-Britannia magyarországi nagykövete, valamint *Koncz Erika*, a Nemzeti Kul-

turális Örökség Minisztériuma kulturális örökségi és közművelődési helyettes államtitkára. A brit előadók közt olyan nagy nevekkel találkozhattak a jelenlévők, mint *Maurice B. Line* tanácsadó, a hazai könyvtárügy régi és meghitt barátja, szinte minden magyar könyvtáros régi ismerőse, *Mark Brown*, a Southampton University könyvtárának igazgatója, valamint *Robert C. Usherwood* professzor, a University of Sheffield tanára, magyar részről pedig *Koncz Erika*, *Zalainé Kovács Éva* könyvtárigazgató, *Skaliczki Judit*, a NKÖM Könyvtári Főosztály vezetője, *Egyházy Márta*, a Veszprémi Egyetemi Könyvtár főigazgatója, valamint *Ramháb Mária*, a kecskeméti Katona József Könyvtár igazgatója szerepeltek.

Aki nem vett részt a konferencián, úgy vélheti, elsősorban önünneplésről volt szó. Ok is, mód is kínálkozott volna erre, hiszen az előadók kivétel nélkül aktív résztvevői voltak az elmúlt tíz esztendő brit–magyar kapcsolatainak, projektek szervezői, részesei, tanácsadói, partnerei voltak. A nagy magyar irodalomtörténész írta volt, hogy „dicsekedhetnek [mármint az őt ért bírálatokkal], ha az irodalom megengedné ezt a jóleső és természetes gesztust”. E sorok írója, gondolom sokakkal együtt, szívesen vette volna az önünneplést, hiszen lett volna mivel és miért dicsekedni. Az előadók azonban másként fogták fel a dolgot. *Maurice B. Line* általános áttekintést nyújtott arról, miként és mi felé törekednek a 21. századi könyvtárak, milyen lesz a könyvtár a közeljövőben. Természetesen nem futurológiai összegzésről, még kevésbé valamiféle utópia felvázolásáról volt szó. Azokat a konkrét, már ma meglévő és hatékony trendeket ismertette, amelyek, persze kellő értelmezés esetében, szinte maguktól kiadják a fejlődés következő fázisának (fázisainak) jellegét. Semmit sem kell (és nem is lehet) „kitalálni”, „megálmodni”, a 21. századi könyvtár alapvonásai hic et nunc felfedezhetők, láthatók, épp „csak” rendszerezni, szerves egységbe kell fogni az indíciumokat. *Mark Brown* és *Robert C. Usherwood* mintha csak *Maurice B. Line* nagyelőadását konkretizálták volna adott területekre, meggazdagítva az első előadás által körvonalazott képet a könyvtári műfajok és műformák megfelelő plusz tényeivel és adalékaival. Egyikük az Egyesült Királyság egyetemi könyvtárainak, másikuk az Egyesült Királyság közkönyvtárainak jövőjéről szólt, ismét úgy, hogy nem elővételeztek semmi noch nie dagewesent, hanem a jelen állapot igen gondos felmérésén alapuló tendenciákat emeltek ki és boncolgattak éles elméjűen. Ami a hallgatókat leginkább érinthette, az talán az volt, hogy mindhárman a minőségi követelményeket állították előtérbe, lett légyen szó akár az állományalakítási trendekről, akár a könyvtári munka teljes spektrumát meghatározó stratégiákról, akár a falak nélküli, virtuális könyvtári koncepciók viszonyáról a leghagyományosabb könyvtári szerepköröket illetőkhöz, vagy olyan, csak látszólag részletkérdésekről, mint az etikai kérdések, a szolgáltatási éthosz mibenléte stb.

A magyar előadók közül *Koncz Erika* volt az első. Az államtitkárásszony a NKÖM úgynevezett „Közkinccs” programjáról számolt be. Ennek mibenlétét vétek lenne pár sorban összefoglalni, de nincs is erre szükség. A 3K bírja *Koncz Erika* ígéretét, hogy a lap olvasói számára is beszámol a „Közkinccsről” közeli számai valamelyikében. (A látszólagos késedelem szinte jól is jön nekünk, hisz’ a program valamelyest még work in progress, az államtitkárásszony ezt előadása során hangsúlyozta is, a 3K-ban viszont már egy véglegesített változat fog szerepelni.) Idáig érve az előadások fonalán a hallgatóság már valamiképp oldódásra vágyott, mert-hogy a kemény tudományosság, a szakmai akribia, a részletkérdések finom bonco-

lása, a sok distinkció óhatatlanul fásasztólag hatnak. Nos, az oldásról, oldódásról „gondoskodva volt”. Zalainé Kovács Éva a tőle megszokott derűvel és szellemességgel számolt be (néhány fényképpel is illusztrálva mondandóit, nem kis derűtséget okozva a csaknem évtizeddel korábbi fotókkal azoknak, akik maguk is ott ültek a hallgatóság széksoraiban, vagy akik összehasonlíthatták a vetített kép és a mellettük ülők akkori és mai arcvonásait, és nem csak arcvonásait) a brit–magyar közös könyvtári projektek elmúlt évtizedéről. Nemcsak arról esett szó ebben az előadásban, hogy honnan és miként jött az ötlet (Skaliczki Judit és az előadó angliai ösztöndíjas útjától indult el minden), hanem főként arról, miként szült projekt projektet, hogyan kapcsolódtak be egyre többen és többen a különböző programokba, mi mindenben tűnt a magyar könyvtárügy és mi mindenben tűntek a magyar könyvtárosok felkészültnek és fogadókésznek, miben nem vagy csak kevésbé csodálkoztak a britek, és mit találtak egészen természetesnek. Az oldódás, a múlt felelevenítése után került sor Skaliczki Judit előadására, talán a legnagyobb igényűre az egész konferencián. Hisz a Könyvtári Főosztály vezetője (némiképp a programban meghirdetettől is eltérően), a hazai könyvtárügy egy egész évtizedének problematikáját foglalta össze, valamint kitekintést nyújtott az elkövetkező évtized várható fejleményeire is. A problémacentrikus előadást természetesen lehetetlen pár szóban összefoglalni, reményeink szerint olvasóink az egész előadást olvashatják majd lapunk hasábjain. Némiképp Skaliczki Judit előadásának illusztrációiként hatott a konferenciát lezáró két nagyobb expozé. Egyházy Mártának a Veszprémi Egyetem Könyvtár, illetve Ramháb Máriának a Katona József Könyvtár fejlődéséről és jövőjéről szóló beszámolója. A kép így, e konkrétumok sokaságát tartalmazó, statisztikai adatokkal is bőségesen ellátott előadásokkal vált teljessé, hiszen a Skaliczki Judit által vázolt összkép nemcsak egyedi színeket kapott, de mintegy igazolódott is: így, ilyenképpen „lép életbe”, valósul meg mindaz, amit a törvény előír, amit a stratégia kitűz, amire a minőség kötelez. De a konferencia kompozícióját is lezárta, teljessé, igazi, organikus egységgé tette ez a három utolsó előadás, hiszen szinte teljességgel rímelték a Maurice B. Line, Mark Brown és Robert C. Usherwood képviselte indító hármásra, persze nemcsak a konferencia programját összeállítók gondosságát dicsérve, de az ıt is – in vivo – bemutatva, hogy a brit–magyar kapcsolatok ebben a vonatkozásban mindenképp példaszerűek.

A Zuletz bleibt der Zucker (az édességet hagyjuk a végére) mondás értelmében nem szóltunk eleddig arról a két rövid megszólalásról, amely – az üdvözlések után – mintegy beindította a konferenciát, ám egyúttal annak legfőbb mondandóit is előlegezte. Említettük volt, hogy a tanácskozást megtisztelte jelenlétével Nagy Britannia magyarországi nagykövete (ritka vendég könyvtáros összejöveteleken egy excellence) és a NKÖM helyettes államtitkára is. Ám nemcsak jelen voltak (Koncz Erika nagyelőadást is tartott, mint szóltunk róla), hanem megnyitó beszédet is tartottak. Az alábbiakban ezeket tesszük közzé korántsem protokolláris okokból, amint ezt a beszédeket elolvasva ki-ki maga is nyugtázhatja. A nagykövet, John Nichols előadásához annyit tennénk hozzá, hogy azt az excellenciás úr magyarul adta elő, és – ellentétben az Apponyi Albertről szóló ismert anekdotával – az előadás után is magyarul társalgott az őt körülvevőkkel. Íme hát a két megnyitó beszéd:

Tisztelt államtitkár asszony! Hölgyeim és uraim! Nagy öröömre szolgál, hogy a mai napon itt Kecskeméten, a Katona József Könyvtárban

nyithatom meg azt a brit–magyar könyvtári konferenciát, amelyet a British Council, a kulturális minisztérium és a Bács-Kiskun Megyei Könyvtár közösen szervezett. Ez a konferencia is egy újabb példája annak a kitűnő együttműködésnek, amely a brit és magyar könyvtárak és könyvtárosok között tíz éve kezdődött el, fórumot biztosítva az ötletek, a gondolatok és a szakmai ismeretek cseréjének a British Council és partnerei, valamint a szakmai szervezetek és a szakemberek között.

A könyvek és a könyvtárak mindig fontos szerepet játszottak Magyarország kulturális életében. Hadd említsek három példát: a Bibliotheca Corvinianát, Mátyás király Európa-szerte híres reneszánsz könyvtárát, gróf Széchényi Ferenc magánkönyvtárát, amelyet 202 évvel ezelőtt adományozott a nemzetnek, és amely alapját képezte a Nemzeti Könyvtár gyűjteményének. A harmadik a magyar könyvtári hálózat megszervezése – amely közel 52 évvel ezelőtt történt – és nagyon fontos mérföldkő volt a magyar kulturális életben.

E hálózat életében voltak kritikus időszakok, de túlélte azokat, és az utóbbi 10-15 évben jelentősen gazdagodott. A megyei könyvtárak hálózata igazi sikertörténet, s ezzel a hálózattal a British Council is nagy örömmel működik együtt.

Természetesen hasonló sikertörténetek vannak Nagy-Britanniában is. Rendkívül szerencsések vagyunk, hiszen a múzeumok, könyvtárak és levéltárak az emberek életének szerves részei. Hozzájárulnak az emberek öröméhez és az élet élvezetéhez éppúgy, mint a gazdaság fejlődéséhez, és pozitív mozgatóerői a változásoknak.

A brit kulturális minisztérium 2001-ben kiadott jelentése kimondja: a legelső lépés a közgyűjtemények elérhetővé tétele mindenki számára. Ehhez le kell bontani azokat a korlátokat, amelyeket a hagyományos közszolgálati munkamódszerek felállítottak, és amelyek nem vették figyelembe a használók igényeit.

A könyvtár fogalmát ki kell tágítani. Legyen a könyvtár hívogató és bátorító, és ne csak az épületre, az intézményekre és a szabályokra koncentráljon. Foglalkozzon a közösséggel, építsen partnerkapcsolatokat, valamint közösen kialakított és gondozott szolgáltatásokat. Ennek lesz eredménye az új, sokkal nyitottabb 21. századi könyvtár, a felhasználó-központú könyvtár!

A világ a „tudásalapú társadalom”, a mind teljesebb elektronizáció irányába mozdul. Mi, mint közreműködői, élvezői és sokszor szenvedői ennek a változásnak, vajon mozdulhatunk az ellenkező irányba? A szerepünk világos és egyértelmű – haladni a korrallal és egyidejűleg érzékeltetni, hogy a könyvtáraknak és a könyvtárosoknak új feladatai vannak. A könyvtáros „könyvtárőri” szerepét felváltotta az „információs bróker” vagy a „navigátor” szerepe, aki segíti a könyvtárhasználót abban, hogy önmaga információs szakértője legyen. A számítógép és az internet az integrált szolgáltatások új távlatait nyitotta meg a könyvtárak előtt azért, hogy kielégítsék a könyvtárhasználók növekvő igényeit.

Az elektronikus szolgáltatások nagyobb esélyt adnak az embereknek arra, hogy a saját érdeklődésüknek, ismeretszerzési és tanulási igényüknek megfelelő formákat válasszanak, amikor, ahol és ahogyan az nekik a legmegfelelőbb. Ez az, amiért a könyvtárak újra a közösségi élet központjaivá, az életen át tartó tanulás és önképzés helyeivé váltak.

Ezek az új szerepek magyarázzák a mai konferencia fontosságát: a könyvtár mindenki előtt nyitva áll! Az ismeretanyag akár hagyományos könyvekben, akár elektronikus forrásokban tároljuk is, mindenké, függetlenül attól, hogy a felhasználó fiatal vagy öreg, jól képzett vagy sem, egészséges, fogyatékkal élő, gazdag vagy szegény. Mint Európa polgárai, mi valamennyien egyenlő jogokkal kell hogy rendelkezünk az ismeretekhez és az információhoz való hozzáférésben is.

Remélem, hogy a konferencia során a gondolatok és a tapasztalatok cseréje közelebb fog vinni minket ahhoz, hogy megerősítsük elkötelezettségünket a „jövő könyvtára – a könyvtárak jövője” iránt.

Tisztelt Államtitkár Asszony! Hölgyeim és uraim! Köszönöm a figyelmüket.

Így Nagy-Britannia nagykövete. A NKÖM államtitkár asszonya pedig a következőképp:

Excellenciás úr, aelnök úr, alpolgármester úr, igazgató asszony, kedves vendégek!

Tíz év többféleképpen telhet el államok, szervezetek, kapcsolatok történetében és az emberek életében is. Attól függően, hogy a résztvevők, az érintettek milyen módon viszonyulnak környezetükhöz, a környezetükben zajló eseményekhez és egymáshoz, ez meghatározza, hogy alakítói vagy elszenvedői lesznek az eseményeknek, és ez alapján nagyon különböző értékelések szülehetnek az eltelt időről.

Mielőtt bármit is mondanánk arról, hogy milyen is volt az a tíz év, amelyre most visszatekintünk, egy kicsit ugorjunk vissza az időben.

Amikor a British Council hatékony közreműködésével, 1994-ben, az első szakmai találkozó létrejött az angol és a magyar kollégák között, Magyarországon egy törvényerejű rendelet szabályozta a könyvtárügyet. Törvényerejű rendelet – kedves vendégeink ugye nem értik ezt a kifejezést? Nos, igazából akkor már mi se értettük, de többek között ennek a kifejezésnek a jogszabályban való jelenléte volt az egyik ok, ami állandóan arra készítette a könyvtáros szakmát, hogy végre a kor kívánalmainak mind formailag, mind tartalmilag megfelelő jogszabályban rendezze a magyarországi rendszerváltozás könyvtárakat érintő következményeit. Hogy erre a kihívásra 1998-ra megszületett a válasz – ekkortól hatályos az új könyvtári törvény, már nem törvényerejű rendelet –, és hogy ez a válasz a lehető legkorszerűbb volt, úgy gondolom, ebben jelentős szerepe volt a kilencvenes évek közepén elindult angol–magyar szakmai együttműködésnek is.

Tisztelt vendégeink, ne haragudjanak, hogy játszom a törvényerejű rendelet és a törvény fogalmával, de számunkra a régi és az új jog-

szabály közötti különbséget, a megtett utat és a tartalom korszerűségét sokkal hatásosabban jeleníti meg a két fogalom közötti különbség, mintha hosszas tartalmi elemzésekbe bocsátkoznék. Az érzelmi különbségről nem is beszélve.

Miről is szóltak az együttműködés keretében évente több alkalommal is megrendezett konferenciák és workshopok? Mit tanulhattunk meg a közösen lebonyolított projektek kapcsán?

Megtanulhattuk a könyvtárak vezetésének, menedzselésének legkorszerűbb formáit, megismerhettük a minőségi szemlélet kulcsfogalmait, és elsajátíthattuk a minőségmenedzsmenttel kapcsolatos ismereteket. Különösen fontos volt ebből a szempontból az a hároméves projekt, amely ebben a könyvtárban zajlott. Az angol könyvtárak által kipróbált, korszerű minőségi szemlélet alapján kialakított szolgáltatási formákat tanulhattunk meg és vezethettünk be. Láthattuk az informatikai eszközök könyvtári használatának lehetőségeit, a számítógépes hálózatok által támogatott könyvtári rendszer működésének előnyeit.

És mivel minderre a magyar könyvtárosok fogékonyak voltak, és tanulni akartak, néhány év alatt mindez beépült gondolkodásmódjukba, formálta szemléletüket, serkentette tennivágyásukat.

Azonban nemcsak a könyvtárosok, hanem a könyvtárügy irányítói is magukénak érezték az együttműködés eredményeit, és az ágazati irányítás a rendelkezésére álló eszközökkel segítette, hogy a magyarországi könyvtári rendszerben mindez megjelenhessen, és könyvtáraink – a könyvtári rendszer minden szintjén – korszerű szolgáltatásokkal várják használóikat.

Az elmúlt tíz év a könyvtári területen alakító módon telt el, eredményeit mindannyian láthatjuk, tapasztalhatjuk, ha könyvtárhasználók vagyunk.

Köszönet érte minden angol és magyar kollégának, aki részt vett ebben a munkában. Köszönet a British Council nyújtotta támogatásért, és köszönet munkatársainak, akik hatékony szervezői és fáradhatatlan támogatói voltak a rendezvényeknek.

E sorok szerzője nem tud ellenállni vágyának, hogy ne egy – igaz, egészen máshonnan vett – idézettel zárja beszámolóját. Hogy miért ez az idézet, valószínűleg nem szorul magyarázatra. Szerb Antal írta volt: „Tudom, hogy milyen veszélyes minden összehasonlítás... de nem tudok szabadulni attól a hiedelemtől, hogy az angol farmer általában jobban érzi magát, mint a magyar paraszt. És a jobbágyfelszabadítás is valahogy úgy kezdődött, hogy az emberek Angliára hívatkoztak.” (VK)

„A minőségmenedzsment lehetőség arra,
hogy jól dolgozzunk, szeressük a munkánkat
és hatékonyan működünk együtt.”

Beszélgetés Vidra Szabó Ferencsel,
a Könyvtári Intézet Szervezési és Elemző osztályának
munkatársával

– *Ön szerint az elmúlt évtizedben változtak-e a könyvtár alapfeladatai?*

– A rendszerváltozás környékén nagy változások mentek végbe a társadalomban. Ezt tudjuk valamennyien. Ezek a változások hatottak a könyvtárakra is. Megváltozott a velük szemben támasztott igény. Míg korábban elsősorban olvasmányért mentek a könyvtárakba, most inkább információt keresnek. Az intézmények egy része felismerte ezt a folyamatot, és gyorsan reagált rá, tehát ők profi információközvetítő intézménnyé váltak, egy másik részük pedig lassabban vagy egyáltalán nem. A mezőny széthúzott.

– *Hogyan segít a minőségmenedzsment a mai viszonyokhoz való alkalmazkodásban?*

– A minőségmenedzsment gondolkodásmód, szemlélet és gyakorlat. Ahhoz segít hozzá, hogy egy intézmény – jelesül most egy könyvtár – a működése megtervezésekor a legmesszebbmenőkig figyelembe tudja venni a partnerek, a felhasználók és a potenciális felhasználók elvárásait és véleményét. A partnerközpontúság tehát a minőségmenedzsment egyik fontos pillére. A másik pillér a folyamatközpontúság. A munkavégzést folyamatokra bontjuk, majd állandóan mérjük a hatékonyságát és azt, hogy a partneri elvárásoknak eleget tesznek-e. A harmadik nagyon fontos terület a szervezeti viselkedésnek a minősége. Ebbe benne foglaltatik a munkatársak együttműködésének milyensége, és egyben az is, hogyan motiválják a dolgozót és milyen a kommunikáció az intézményen belül. Elengedhetetlen tényező, hogy a kollégák azonosuljanak az intézmény céljaival.

– *Mi az, ami a minőségmenedzsment által alapvetően megváltozik egy könyvtár szolgáltatásában, a könyvtárban folyó munkában?*

– A kérdés, hogy honnan indulunk. Egyrészt a könyvtárnak helyzetértékelést kell készítenie, ha minőségmenedzsmenttel szeretne foglalkozni. Különböző kérdésekre kell választ adnunk: van-e küldetésnyilatkozat? Ez egy rövid fogalmazvány arról, miért van, mi végre van az intézmény. Voltaképpen ars poetica. Másrészt: van-e stratégiai tervünk? Tudjuk-e, hogy hova tartunk? Milyen közeli céljaink vannak? Ezekre mindenképpen szükségünk lesz. Ahol vannak ilyen fajta dokumentumok, ott – a tapasztalat szerint – az igazgató vagy egy szűk munkatársi réteg dolgozta ki. Pedig az a jó, ha minél szélesebb ez a kör.

A kiinduló helyzet értékelésére jó módszer a SWOT-analízis, mely nevét az angol strengths (erőségek), weaknesses (gyengeségek), opportunities (lehetőségek), threats (veszélyek) szavak kezdőbetűiről kapta. Ez a módszer megmutatja, hogy az adott intézménynek és azon belül a csoportoknak, részlegeknek, melyek az erősségei és a gyengeségei, mi az, amire lehet építeni, illetve min kell változtatni. Választ kapunk arra is, hogy milyen a munkahelyi légkör. Lehetséges, hogy nincs felkészülve az intézmény arra, hogy a minőségmenedzsmentet befogadja. Ebben az esetben a minőségmenedzsment csak formális változás lehet. A szabványnak megfelelhet a könyvtár, de a lényeg nem fog változni. Pedig a lényeg a szemléletváltozásban van.

– *Mi motiválhat egy vezetőt a rendszer bevezetésére? Hogyan motiválható a beosztott a rendszer elfogadására vagy a kialakításában való közreműködésre?*

– Egyértelműen az, hogy hatékonyabbá válik a munka. Rengeteg mozgósítható tartalék van egy intézményen belül, főleg emberi tartalékok. Motiválni kell a munkatársakat, hogy minél többet kiadjanak a képességeikből. Ha érdekeltek a dolgozók abban, amit csinálnak, akkor hatékonyabb a munkavégzés. Itt nem elsősorban anyagi érdekeltségről beszélek, hanem belső motiváltságról, arról, hogy azonosuljanak az intézmény céljaival. Ha az egyéni és intézményi célok nem egyeznek, akkor a munkatárs rosszul fog dolgozni, mert azt fogja keresni, hogy hol vannak a kiskapuk, mikor lehet lógni, „maszekolni” stb. Tehát ezeknek a céloknak az összehangolása nagyon fontos. A minőségmenedzsment lehetőség arra, hogy jól dolgozzunk, szeressük a munkánkat, és hatékonyan működünk együtt. És lehetőség arra is, hogy a hibákat közösen próbáljuk meg orvosolni, hogy merjük kimondani, mi és miért nem működik, merjünk nyíltan kommunikálni egymással. Lehet, hogy mindazt, amit korábban csináltunk, csak szervezetesebbé, tudatosabbá, dokumentáltabbá kell tenni, és máris sokkal jobban fog működni az intézmény.

– *ISO 9000 tanúsítás vagy TQM-minősítés. Mi a különbség a két fogalom között?*

– A minőségelvű gondolkodásnak a két nagy ága az ISO-szabvány szerinti minőségbiztosítás és a TQM – a teljes körű minőségmenedzsment. Mindkét közelítési mód az előbb említett három pilléren nyugszik. Abban különböznek mégis, hogy az egyik szabvány: komoly előírásokkal, külső kontrollal, kényszerrel. Ha minősíttetni akarja magát egy adott intézmény, akkor meg kell felelnie a szabvány előírásainak. Egy auditor pedig rendszeresen megvizsgálja ezeket a kérdéseket. A TQM-nél nincsen ilyen külső kényszer, az intézmény saját magát értékeli. Nagyon vázlatosan ennyi a különbség.

– *Magyarországon hány könyvtár működik már ilyen rendszer szerint?*

– Nem hiszem, hogy tudni lehet. Esetünkben szét kell választani a könyvtárakat – nagyon egyszerű módon – önkormányzati és egyéb fenntartású könyvtárakra. Utóbbiaknál olyanokra gondolok, mint például az egyetemi könyvtárak, a vállalati könyvtárak. Náluk az intézmény egészét minősítették már, így nem készült külön program a könyvtárra, de ezáltal az is bekapcsolódott a minőségfejlesztésbe. Ezek főleg az egyetemi könyvtárak és szakkönyvtárak. A legteljesebb minőségfejlesztés a kecskeméti Katona József Megyei Könyvtárban történt, ahol egy teljes körű minőségmenedzsment van. Több könyvtárban fel lehet fedezni a minőségfejlesztés elemeit, illetve van, ahol most kezdik el a munkát. Tehát nem

mondanám, hogy általánosan elterjedt, de csíráiban, szemléletében mindenképpen fellelhető. Kecskeméten akkreditált továbbképzést is tartanak, amelyen már sokan részt vettek. A pályázati lehetőségek sokat segítenek abban, hogy egy-egy elem beépüljön a könyvtárosok „köztudatába”. Viszont még ha nyert is egy intézmény egy ilyen pályázaton, akkor sem mondhatom, hogy attól kezdve minőség szemléletű lesz a működése. Inkább csak azt, hogy elkezdődött a folyamat.

– *Hány év múlva terjed el Ön szerint a minőségmenedzsment a szakmánkban?*

– Ez pénz és a szemléletváltozás gyorsaságának a kérdése. Sok mindent lehet tenni pénz nélkül is. Persze, ha jobban belegondolunk, az energia is pénz. Azt kell felismerni, hogy a befektetett energia – bár csak később, de – megtérül. Ha most időt szakítok a dolgozók képzésére, ami nyilván a munkáján felüli – vagy melletti – plusz idő és energia, az majd egyszer a tevékenysége, a munkája részévé váló, a munkavégzését hatékonyabbá alakító tényező lesz. Vagyis a minőségmenedzsment nem a munkán kívül eső tevékenység, hanem annak szerves része. Ezt először a vezetőnek kell belátnia, majd pedig a vezetőségnek kell elkötelezettnek lennie, és végül a dolgozóknak kell magukévá tenni. Így lehet csak versenyképes az intézmény. Amíg a vezető nem érzi ezt a szemléletet, addig nem érdemes bolygatni az intézményt.

– *Az utóbbi időben egyre többet szerepel egymás mellett a két fogalom: a non-profit és a verseny. Hogyan jelentkeznek együtt a könyvtárügyben?*

– A profitorientáltság a versenyszférából jön. Nálunk ugyan áttételesebben, de mérhető a profit. A versenyképesség az információ közvetítéséért folyó harc kapcsán jelenik meg a könyvtáraknál. Talán még nem érezzük, de hamarosan nagyon éles verseny lesz ezen a téren. Az információ érték. Aki jobban tudja közvetíteni, az jobb pozíciót ér el. A fejlesztési forrásokért is verseny folyik. Tegyük fel, adott településen ötféle kulturális intézmény egy büdzséből kap pénzt. Nyilván az fog többet kapni, aki elhiteti, sőt bizonyítani is tudja, hogy ő a fontosabb. A minőségmenedzsment ehhez segít hozzá. Továbbá az olvasókért is versengés folyik. Lehet, hogy ezt sem érezzük, de nem mindegy, hogy hova megy az olvasó az információért. Nem mindegy, hogy hozzánk jön be, a teleházba vagy az internet caféba. Ha hozzánk jön, akkor tudatában lesz, hogy a könyvtár megkerülhetetlen intézmény.

– *Előbb említette, hogy a már dolgozó könyvtárosoknak akkreditált tanfolyamokat tartanak. Hogyan követi a könyvtárosképzés ezeket a változásokat?*

– Úgy tudom, már mindenhol van minőségmenedzsment-oktatás. Én is tanítok bajai főiskolásokat. Ugyanakkor a tapasztalat szerint a formalitás – mint ahogy néha a minőségmenedzsment megvalósítására – a képzésre is jellemző. Nem biztos, hogy elég, ha az órarendben benne van tantárgyként. Úgy kell oktatni, hogy életszerű legyen. Ehhez a gyakorlati oktatás elengedhetetlen.

– *Ha már a gyakorlati résznél tartunk: Kiskunhalason 2004. november 29-én Minőségmenedzsment műhely lesz. Milyen sűrűn vannak ezek a találkozók? Kik a résztvevők?*

– Erről szívesen beszélek, mert bizonyos körökben homály fedi ezt a rendezvényt. A Minőségmenedzsment műhely valóban alulról jövő kezdeményezés, amelyre a Könyvtári Intézet reagált. Immár három esztendeje évente kétszer, az ország különböző pontjain szervezik meg az érdeklődők számára. Olyan könyvtárosok kezdeményezték, akiknek van bizonyos motivációjuk arra, hogy a minő-

ségmenedzsmentet a gyakorlatba is elültessék, és akik ismerik is a témát. Olyan kollégák találkoznak itt, akik hasonló cipőben járnak. Mindig egy-egy téma köré szerveződnek az előadások és a különböző foglalkozások. Most a külső kommunikáció és a marketing lesz terítéken. 20–30–40 fő részvételére számítunk.

Nem akarunk senkivel konkurálni vagy a képzést helyettesíteni. Nem akarunk intézményesülni sem. Ez egy fórum, félig spontán módon történő találkozás és eszmecsere.

– *A programnak része egy pszichodráma foglalkozás is. Beszélne erről nekünk?*

– Pszichodráma-vezető vagyok és a pszichodramát felhasználom szervezetejlesztési célra. Korábban is tartottam már konfliktuskezelő tréninget. Ezek mindig jól sikerültek. A mostani téma a fenntartóval történő kommunikálás. Égető és gyakran felmerülő probléma, főleg az érdekérvényesítés tekintetében.

– *Szűkebb környezetében, a Könyvtári Intézetben hogyan alakul a minőségbiztosítás?*

– Ez év tavaszán négy alkalomból álló belső képzésen vettek részt a kollégáink. Ezután minden részleg és a vezetőség külön is elkészítette a SWOT-analízist. Az analízisből kiválasztottuk a számunkra fontos területeket, azokat az erősségeket és gyengeségeket, amelyekre koncentrálni kell, majd egy rövid távú stratégia kidolgozására került sor. Nagyon érdekes munka volt. Úgy látom, hogy a dolgozók élvezik ezt a tevékenységet. Sok minden felszínre jön, ami korábban nem. Megindult a pezsgés az intézetben belül. Kecskemétre, a megyei könyvtárba szerveztünk tanulmányi kirándulást. Jövőre, tavasszal indul a partnerközpontúság kidolgozása. Számba vesszük a partnereket, és megtervezzük, hogyan lehet mérni az elvárásaikat és elégedettségüket. Hároméves minőségfejlesztési szakasz áll előttünk. Mi a TQM-et célozzuk meg. A TQM sohasem tökéletes. Állandóan fejleszteni fogjuk a rendszert. Az első hároméves periódus után már a minőségi elvek szerint fogunk dolgozni, de a mérés és a szinten tartás továbbra is feladatunk lesz. A világ állandóan változik, és nekünk is változnunk kell vele.

Pegán Anita

AZ ÉV KÖNYVTÁRA

A nemzeti kulturális örökség minisztere 2004-ben az „Év Könyvtára” kitüntető címet a fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak adományozta.

A címet a Kassák Könyvtár megnyitó ünnepségén Koncz Erika helyettes államtitkár adta át dr. Fodor Péter főigazgatónak.

A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés tapasztalatai az EU-csatlakozás után*

A téma vizsgálatához szükséges, hogy áttekintsük azt az információs folyamatot, amelynek kezdőpontja a könyvtárközi kérés. Ez optimális esetben arra a dokumentumra irányul, amely tartalmazza a kutató számára fontos információt. A folyamat végpontja pedig az eredeti vagy másolt dokumentum. Áttekintésemben szeretnék rámutatni arra, hogy melyek ennek az információs folyamatnak az erősségei és a gyengeségei, milyen tényezők járulnak hozzá a folyamat gyorsításához, a hatékonyság növeléséhez, és melyek azok a tényezők, amelyek lassítják, gyengítik, sőt gyakran teljesen megakasztják.

Kérdés: változott-e a nemzetközi könyvtárközi dokumentumellátás az EU-csatlakozás óta?

Válasz: van változás, de nem érinti a szolgáltatás alapjait. A dokumentumellátás alapelvei és végrehajtási irányelvei nem változtak, most is az IFLA International Lending and Document Delivery: Principles and Guidelines for Procedures először 1954-ben elfogadott, 1978-ban és 1987-ben átdolgozott, majd 2001-ben újra módosított változata van érvényben. Honlapunkon (<http://www.oszk.hu>) elérhető az Online szolgáltatások cím alatt.

Ami változott: az áfatörvény; 2004. május 1-jétől kezdve az EU-tagállamokon belüli szolgáltatások számláin föl kell tüntetni mind a szolgáltatónak, mind a szolgáltatás címzettjének közösségi adószámát annak érdekében, hogy a szolgáltatás adómentes lehessen.

Talán nem haszontalan, ha áttekintjük azokat az irányelveket, amelyeket az EU az információval kapcsolatban megfogalmazott, és amelyek az EU-portálon keresztül (<http://europa.eu.int>) Információs társadalom alatt olvashatók.

A szlogen így hangzik: Legyen az információs társadalom mindenkié!

Tehát maximálisan ki kell használnunk az információ és a kommunikáció előnyeit azért, hogy fejlődjék a gazdaság és a kultúra, javuljon az EU polgárainak életminősége. Ez biztonságos, mindenki számára elérhető széles sávú internet-hozzáféréssel valósul meg.

2005 kiemelt tevékenységei a következők lesznek:

e-kormányzás: Legyen nyitottabb és átláthatóbb, szolgáltatásai legyenek személyre szabottak, legyen hatékonyabb, kezelje az adófizetők pénzét takarékosan és gazdaságosan.

* Elhangzott a tatabányai könyvtári hét 2004. szeptember 27-ei konferenciáján.

- e-tanulás: Különösen az EU kevésbé fejlett részei számára fontos az új technológiákkal kapcsolatos készségek elsajátítása, a másutt már bevált gyakorlati megoldások átadása, terjesztése, hogy csökkenjen az EU-n belül az információban gazdag és az információban szegény területek különbsége, szélesedjék a tanulásban való társadalmi részvétel.
- e-egészség: Korszerű információs és kommunikációs technológiák használatát jelenti, az EU-polgárok, a betegek, valamint az egészségügyben szereplők (döntéshozók és végrehajtók) igényeinek kielégítésére.

Összefoglalva: az elektronizációnak az átláthatóságot, a gyorsaságot, a gazdaságosságot és az egyszerűsítést kell szolgálnia.

Mindezeket a mi szolgáltatásunk környezetére lefordítva elmondhatjuk, hogy az elektronizáció mind mennyiségileg, mind minőségileg döntő jelentőségű lett a nemzetközi könyvtárközi forgalomban:

1. A hozzánk befutó kb. 18 000 tájékoztatási igény 70 százaléka elektronikusan érkezik, és a megválaszolás is így történik.
2. Az információs folyamat lényegét érinti, hogy ma az azonosításhoz olyan elképesztő mennyiségű és többnyire megbízható minőségű elektronikus forrás áll rendelkezésre, amilyenről korábban nem is álmodtunk: bibliográfiai és lelőhelyadatokat tartalmazó, továbbá teljes szövegű, könyvtári és nem könyvtári, ingyenes és előfizetéses adatforrások.

Ezzel meglehetősen ellentmondásban van az a tény, hogy a hozzánk közvetített információk gyakran oly mértékben hiányosak vagy tévesek, hogy az lehetetlenné teszi a változatlan továbbítást. Helytelenül leírt magyar és külföldi szerzői nevek, hibákkal teli magyar és idegen nyelvű címek, összefoglaló és részadatok fölcserélése, az egyik vagy a másik elhagyása, dokumentumtípusok föl nem ismerése (pl. folyóiratcikkek és könyvfejezetek teljes könyvként való föltüntetése) – azaz: az adatértelmezés alapvető hiányosságaival küszködünk naponta. Míg az internet előtti korban a nehézséget a lelőhelykeresés és a lelőhelyre való közvetítés jelentette, addig ma a munkánk legnagyobb és leginkább időigényes részét az adatazonosítás és az ezzel kapcsolatos tájékoztatás teszi ki.

Amiért ezt ilyen nyomatékosan adom elő, az azért van, mert egy-egy megfejtés, adatkiegészítés, módosítás rengeteg időt és energiát emészt föl, rontva a gyorsaságunkat és a hatékonyságunkat. A dilemmánk a következő: foglalkozzunk-e (és mennyit) a nyilvánvalóan hiányos és téves adatokat tartalmazó kérésekkel, amelyek adatbázisok sorában sem azonosíthatók, akár órákat áldozva egy-egy kérésre, vagy azonnal küldjük vissza adatkiegészítésre, forráskérésre a kérő könyvtárnak?

A kétirányú nemzetközi információs és dokumentumforgalmunk túlnyomó része az EU-n belül marad, itt valósul meg. A kérésirányítás célpontjai elsősorban az információban gazdag EU-tagállamok, amelyekkel több évtizedes, kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolatokat ápolunk, amelyeknek földrajzi közelsége, szolgáltatási elkötelezettsége és viszonylag kedvező árai alakították ki ezeket a kapcsolato-

kat. Kéréseink összesen 40 országba irányulnak, ennek 82 százaléka EU-forgalom, 18 százaléka pedig EU-n kívüli (ebből 8% az USA). A legfontosabb kérésfogadó országok:

Németország	46%
Egyesült Királyság	13%
Hollandia	8%
Svédország	8%
Franciaország	2%
Olaszország	2%
Ausztria	2%
Spanyolország	1%
Csehország	1%
Lengyelország	1%

Itt szeretném megragadni az alkalmat, hogy az általunk használt legfontosabb külföldi azonosítási forrásokat ismertessem, azzal a céllal, hogy mindig vegyék igénybe ezeket. Lehetőleg csak ellenőrzött információt közvetítsenek hozzánk a kéréseken!

Karlsruhei virtuális katalógus (www.ubka.uni-karlsruhe.de)

Mára már nemzetközi méretűvé nőtte ki magát, komoly versenytársa az OCLC-nek: 12 ország közös és egyedi könyvtári katalógusait, valamint öt német könyvkereskedői katalógust tartalmaz.

Németország

- Délnyugat-német katalógus: Baden-Württemberg tartomány katalógusa;
- Bajor katalógus, benne az egyik nemzeti könyvtárral, a Bajor Állami Könyvtárral;
- HBZ (Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen): Észak-Rajna-Vesztfália és Rajna-Pfalz felsőoktatási könyvtárainak katalógusa;
- HEBIS (Hessisches BibliotheksInformationsSystem): Hessen tartomány közös katalógusa;
- KOBV (Kooperativer Bibliotheksverband) Berlin-Brandenburg tartomány közös katalógusa;
- GVK (Gemeinsamer Verbundkatalog): hét tartomány több mint 450 könyvtára, 4 nemzeti könyvtár: Lipcse, Frankfurt, a két berlini Staatsbibliothek;
- VD 17: a 17. században német nyelvterületen megjelent nyomtatványok katalógusa;
- ZDB (Zeitschriftendatenbank): 1500-tól kezdve időszaki kiadványok katalógusa, 4300 könyvtár állománya;

Ausztria

- BV (Österreichischer Bundesverband): felsőoktatási könyvtárak katalógusa;
- LB (Landesbibliotheken): tartományi könyvtárak katalógusa;
- ÖNB: az osztrák nemzeti könyvtár katalógusai.

Finnország

Finn Nemzeti Könyvtár.

Franciaország

Bibliothèque Nationale Opale Plus;

SUDOC (Catalogue du Systeme universitaire de documentation): felsőoktatási közös katalógus.

Egyesült Királyság és Írország

COPAC: felsőoktatási könyvtárak közös katalógusa;

Skóti Nemzeti Könyvtár;

British Library.

Olaszország

ICCU: felsőoktatási és közművelődési könyvtári közös katalógus;

Hollandia

Királyi Könyvtár.

Lengyelország

nemzeti könyvtár.

Svédország

LIBRIS: a nemzeti könyvtár és a felsőoktatási könyvtárak közös katalógusa;

Spanyolország

nemzeti könyvtár.

Csehország

nemzeti könyvtár;

CASLIN: cseh és szlovák közös katalógus.

Egyéb ingyenesen hozzáférhető katalógusok

CCFR (Catalogue Collectif de France, <http://www.ccf.fr/bnf.fr>): 3 katalógust tartalmaz: francia nemzeti könyvtár, SUDOC, BMR városi könyvtárak retrokonvertált katalógusa;

INIST (Institut de l'Information Scientifique et Technique, <http://form.inist.fr>): időszaki kiadványok, cikkek, könyvek, reportok, konferenciák és diszsertációk katalógusa

Európai nemzeti könyvtárak

Gabriel (<http://www.kb.nl/gabriel/en/countries.html>);

TEL (The European Library, <http://www.europeanlibrary.org>)

Bátran kijelenthetjük, hogy ha ilyen hatalmas mennyiségű és megbízható minőségű információs forrás áll rendelkezésünkre, és nem találunk meg benne valamit, az valószínűleg azért van, mert a mi információkkal van valamilyen gond.

A dokumentumforgalom tekintetében a kérésforgalomhoz hasonló a helyzet: a külföldről érkezett dokumentumok 87 százaléka EU-forgalom, a maradék 13 százalékból az USA százalékot tesz ki.

Németország	48%
Egyesült Királyság	15%
Hollandia	9%
Svédország	8%
Ausztria	2%
Franciaország	1%
Olaszország	1%
Csehország	1%
Spanyolország	1%
Lengyelország	1%

Franciaország és Olaszország messze elmarad a legjobbak mögött: a kéréseknek csak körülbelül a felét teljesíti. Ezeket a kéréseket más EU és nem EU tagországok elégték ki.

Mivel az igény jelenleg erre a legnagyobb, a külföldről beérkezett dokumentumok 75 százaléka nyomtatott dokumentum (többnyire könyv). Ennek közvetítése postai úton történik, tehát a könyvtárak kénytelenek könyvtáron kívüli szolgáltatót igénybe venni. Amikor az elején megemlítettem, hogy vannak az információáramlást lassító és akadályozó tényezők, akkor elsősorban a postára gondoltam. A Magyar Posta elsietett és szakmailag előkészítetlen februári átszervezése, majd a szolgáltatás összeomlása oda vezetett, hogy könyvek tucatjainak útja követhetlenné vált a külföldi küldők számára és a mi számunkra is, a hazai igénylők pedig hónapok óta hiába várnak a dokumentumokra. Elsősorban a németországi forgalmat lehetetlenítették el, ami a kapcsolatok olyan elmérgesedését okozta, hogy két német egyetemi könyvtár (Konstanz és Saarbrücken) beszüntette a könyvküldést Magyarországra.

A dokumentumok beérkezése elé a következő jelentős akadályt a magyar vámhivatalok gördítik. A nemzetközi könyvtárközi könyvforgalom lényegét és célját nem ismerik, a nemzetközi megállapodásokat semmibe veszik, a nyilvánvalóan pénzbeszedésre irányuló hatósági-hatalmi fellépésük párosul a dokumentumot kísérő iratok figyelmetlen kezelésével. Ennek következménye ugyanúgy a folyamat megakadása, azaz a dokumentum végül nem jut el a használóhoz, hanem olvasatlanul visszakerül a feladóhoz.

Ha az „információs folyamat ellenében ható” könyvtáron kívüli szféra mellett a könyvtári világot is értékelni szeretnénk, akkor azt mondhatjuk, hogy nyíltan hanyag és ellenséges magatartással a külföldi könyvtáraknál általában nem találkozhatunk, de több nagy szolgáltatónál megfigyelhető a burkolt vagy a nyílt ár-emelés, a reklamációra való reagálás időbeli elhúzása vagy elmulasztása, a szolgáltatási hibák be nem ismerése, a korrekció elmulasztása, a lekezelő magatartás. Ez pedig ellentmond az EU szép direktíváinak.

Példaként említhetjük a British Libraryvel évek óta húzódo vitánkat, amelynek lényege, hogy az Arieles másolatküldésre plusz copyrightot számlázott, mivel értelmezése szerint az EU-n kívüli körben ez az előírás. Az IFLA-alapelvek és az EU 2003-as szerzői jogi direktívája ugyan nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a digitális információ semmiben sem különbözik a nyomtatottól, ezért erre tulajdonképpen nem lehetne plusz költséget fölszámítani. Május 1-je, a csatlakozásunk óta az utolsó akadály is elhárult az elektronikus küldés elől – véltük mi. A British

Libraryben viszont május óta nincs ember, aki dönteni tudna vagy akarna ebben a kérdésben.

Az információáramlás másik iránya a külföldről Magyarországra küldött kérés, és az ennek eredményeképpen általunk nyújtott dokumentumszolgáltatás. A nemzetközi forgalomban 36 országba küldünk dokumentumot, ennek 65 százaléka az Unión belülre, 35 százaléka pedig azon kívülre irányul (9% USA). A legtöbb dokumentumot az alábbi országokba küldjük:

Németország	18%
Szlovákia	9%
Hollandia	9%
Ausztria	9%
Egyesült Királyság	6%
Csehország	3%
Dánia	3%
Olaszország	3%
Finnország	2%
Belgium	2%

Ezen kívül Lettország, Franciaország, Spanyolország, Lengyelország, Észtország, Írország és Szlovénia még a legfontosabb fogadó ország.

Mivel Szlovákia a második legfontosabb partnerünk, és a szlovákiai kollégák jelen vannak tanácskozásunkon, néhány percet szeretnék a szlovák kapcsolatra is szánni. A kérések nagy része két könyvtárból, a pozsonyi Egyetemi Könyvtárból és a Szlovák Nemzeti Könyvtárból érkezik. Emellett Pozsonyból a Központi Tudományos Műszaki Könyvtárból, az Akadémiai Könyvtárból, Komáromból a Selye János Egyetem Alapítványától és Kassáról, az Állami Tudományos Könyvtárból és a Felső-Szlovákiai Múzeumtól, valamint magánszemélyektől kapunk kéréseket.

A kérések kizárólag tudományos szakirodalomra vonatkoznak, főként a Trianon előtt megjelent, helytörténeti jelentőségű időszerű kiadványokból származó, a kutatásokhoz szükséges dokumentumok részére, amelyek többnyire csak az OSZK-ban hozzáférhetők. Emellett 17–18. századi német, latin és magyar nyelvű könyvekből kérnek részleteket. Kisebb részben kurrens szakirodalmat is igényelnek. Érdekes, hogy nagyon ritkán van szükségük egész évfolyamokra, tehát úgy véljük, nem a könyvtár kéri állománypótlásra, hanem magánszemély a kutatásához. A tudományterületek mindegyike képviselve van (történelem, irodalom, régészet, matematika, meteorológia, teológia stb.).

Mivel a kérések gyakran kevésbé feltárt irodalomra vonatkoznak, jó lenne, ha az információcsere gyorsításához magyarul tudó könyvtárossal vagy kutatóval tudnánk elektronikusan levelezni, ahogy ez a többi országokban általános.

A nagy könyvtárak mellett természetesen nyitottak vagyunk kisebb szlovákiai könyvtárak kéréseinek a fogadására is, ha ezt az ottani könyvtári rendszer megengedi. Azt azonban figyelmükbe ajánljuk, hogy az OSZK hungarikum állománya eredetiben nem kölcsönözhető, tehát a kéréseket a kölcsönző magyar könyvtárak állományából elégítjük ki.

Ha a honlapon elhelyezett kérdőlapunkkal kapcsolatban felvilágosításra van szükségük, szívesen állok rendelkezésükre (*kurti@oszk.hu*).

Kürti Lászlóné

Egy kisvárosi helyismereti műhely munkája

„Őrizzük emlékeinket, gyűjtsük össze töredékeinket, nehogy végleg elveszsenek, s ezáltal is üresebb legyen a múlt, szegényesebb a jelen, s kétesebb a jövő!” (Ipolyi Arnold)

E gondolat jegyében immár húsz esztendeje munkálkodom a harminckétezer lakosú dél-alföldi kisváros, Szentés, Csongrád vármegye egykori székhelye (1878–1950) könyvtárában tájékoztató könyvtárosként és helyismereti munkatársként. A két évtized alatt a helytörténet–helyismeret, a kiadványszerkesztés területén szerzett tapasztalat, a sokirányú publikációs tevékenység indított arra, hogy foglaljam össze és tegyem közzé a kiadványok születése folyamán szerzett szerzői–szerkesztői eredményeimet, módszertani tapasztalataimat, megerősítve Gerő Gyula mondatát: „a lelkiismeretességen kívül pontosságra és állhatatos szorgalomra van szükség. [...] és az állhatatosan végzett munka a minden kérdésre válaszolni tudás képességéhez vezet el a könyvtárost.” (A helyi információtól a könyvtártörténet-írásig = 3K, 2004. 5. sz. 27. p.). A helyismereti és kiadványszerkesztési munka szép föladatainak kitűnő útmutatói, segédletei vannak. Álláspontom szerint a három legfontosabb: Bényei Miklós: *Helyismereti tevékenység a könyvtárakban* (Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 1994. 232 p.), Gyurgyák János: *Szerkesztők és szerzők kézikönyve* (Osiris Kiadó, Bp., 1996. 540 p.) és Viczián János: *Magyar írók élete és munkái. Múlt, jelen, jövő és ajánlások a személyi adattár készítéséhez* (Könyvtári Figyelő, 1990. 5–6. sz. 465–472. p.). Ehhez járul a helyismereti könyvtáros fölkészültsége, képessége, ambíciója, a szakmai–kiadói, lokális formális és informális kapcsolati hálója, a kiadvány megjelentetéséhez elengedhetetlenül fontos anyagi források előteremtése. A helyismeret témaköréből, széles körű spektrumból itt csupán a kiadványokban megnyilvánuló eredményeket és annak reflektáltságát, valamint a szerkesztéstani tapasztalatokat tartom szem előtt. Talán nem tűnik szerénytelenségnek – és ez a cikkből kiderül –, ha azt mondom: a kisvárosi közkönyvtárak helyismereti műhelyei között a szentesi helyismereti szellemi műhely differencia specificája az, hogy egyszerre folyik horizontális és vertikális irányú alkotómunka. A műhelymunka változatosságát jelzik a biográfia, bibliográfia, lexikográfia, memoáriródalom, költészet, orvoshistográfia, településtörténet, megyetörténet, üzemtörténet műfajában született kiadványok. A kronológia elvét követve tekintjük át a következőkben, milyen könyvek születtek a szentesi Városi Könyvtár helyismereti műhelyében.

„Életrajzirodalmunk és adattáraink kiadástörténetében visszatekintve az elmúlt 45 évre az érdeklődő összegzést hamarabb készíthet a megjelent művekről, mint hiánylistát azokról, amik megjelenése kívánatos lett volna.” – indítja írását Viczián János a már említett cikkében. A nemzeti jellegű segédtudományok három alap-

pillére a szótár, a lexikon és a bibliográfia nélkül autochon nemzeti kultúra nem létezik. A nemzeti lexikonok legfontosabbika az életrajzi lexikon. A biolexikográfia két fő típusában, az elhunyt, és az élő személyek pályaképét bemutató lexikon műfajában is születtek munkák a szentesi könyvtár helyismereti műhelyében. A város történet szemponyjából fontos, elhunyt, több mint száz személyiség életrajzát 1985–1989 között öt füzetben jelentettük meg. Az élő személyek életrajzát ki kicsoda típusú lexikonba gyűjtöttük. A helyismereti műhely születése és kiadás-története a *Szentesi életrajzi évfordulók* című füzetsorozat indításával kezdődött. A harmadik kötettől a helyi levéltár munkatársa, *Labádi Lajos* is bekapcsolódott a munkába. „A Szentesi Városi Könyvtár szellemi műhely szerepe nem újkeletű. Örömmel tapasztaljuk ennek további kiteljesedését.” – írja *Lippainé Fekete Ilona* („*Emberségből példát, vitéségből formát...*” = Csongrád Megyei Könyvtáros, 1989. 3-4. sz. 214–215. p.). Majd így folytatja: „Immár ötödik száma jelent meg a Szentesi életrajzi évfordulók című füzetnek. Már ez a tény is elismerésre méltó, hisz ezt nemcsak szellemi munícióval kell bírni, az anyagiakat is elő kell varázsolni hozzá. [...] Az 5. kötetről elmondhatjuk, profi munka. Olyan biográfia, amely egy kisváros azon polgáraitól készült, akik életükkel, szellemükkel előbbre vitték a település ügyét, említésre érdemes nyomot hagytak maguk után. A kötetekben szereplő személyek többsége nem országos híresség. [...] E nyomok felkutatása jelenti a legnagyobb teljesítményt. A magyar könyvkiadás történetében – tudomásom szerint – 1988-ban látott napvilágot az első városi kortárslexikon. Lippainé Fekete Ilona írja a már idézett cikkében: „A Szentesi ki kicsoda? eddigi legnagyobb vállalkozása a könyvtárnak. Megjelenése az egész várost lázba hozta, állásfoglalásra készítette, hisz mindenkinek vagy szerepel benne valakije, vagy kimaradt belőle, tehát senki sem lehet közömbös. Már csak ezért is kurázi kellett a kiadásához. Halottakról vagy jót, vagy semmit - tartja a mondás. Méginkább igaz ez az élőkre. Ügyesen került ki a csapdát a könyvtár. Senkit nem minősített. [...] A gyors politikai változások miatt a kiadvány szinte megjelenése pillanatában túlnőtt önmagán. Egy fordulópont előtti pillanatot rögzít, egy gyorsfénykép, amely később fontos dokumentummá válik.” A kötet 367 szócikket és 337 fotót tartalmaz. A lexikon végén érdeklődési körök szerinti mutató, a Szentes Városi Tanács által adományozott kitüntetétek felsorolásával és rövidítésjegyzékkel zárul. Szerzőtársaim voltak: *Labádi Lajos*, és *Majtényiné Turi Katalin* (1953–1999), a könyvtár vezetője.

A megkezdett hagyomány folytatása volt a célja a *Szentesi ki kicsoda és városismertető 1996* című kötetnek. A mű gerincét képező kortárslexikont városismertető fejezetekkel és új várostérképpel egészítettük ki. „A kubikos-hagyományáról is nevezetes Csongrád megyei városka könyvtárosai, levéltárosai, muzeológusai és pedagógusai összefogásának eredményeként született meg az a „mindentudó” Szentes-kézikönyv, amelyben valamennyi, a város múltjára és jelenére vonatkozó fontos tudnivaló megtalálható. [...] A kiadvány főtestét alkotó *Ki kicsoda? Szentes* [...] több száz személyiségét vonultatja föl arányosan szerkesztett, alfabetikus rendű, arcképfotókkal illusztrált szócikkekben. Vaskos címjegyzékek és mutatóapparátusok (személynevek, születési helyek, születésnapok, foglalkozások, intézmények, szervezetek, kitüntetések mutatói), illetve térképmelléletek zárják a műfajnak, illetve más településeknek is példával szolgáló kézikönyvet.” (Új Könyvek, 1996. 17. sz. 45. p.). A kötet megjelentetésének gondolatával egy reklámprofilú vállalko-

zást kerestem föl, amely vállalta a kiadás költségeinek biztosítását és a terjesztést. Az én föladatomban a kötet szerkesztése, részben írása, a szerzői gárda verbuválása és a munka koordinálása volt. Az anyaggyűjtés során keletkezett dokumentumok a könyvtár helyismereti gyűjteményét gyarapítják. A településtörténet megjelentetésének igénye nyilvánult meg – a Csongrád megyei község, Nagymágocs könyvtárvezetője, *Blaskó Jánosné* kezdeményezésére – a *Nagymágocs. Fejezetek a község történetéből* című kiadvány létrejöttében. (Kiadta a Nagyközségi közös Tanács, 1989. 59 p.). A szentesi könyvtár helyismereti műhelyében született, Blaskó Jánosnéval szerkesztett, a helyi kötődés erősítése céljával indított sorozat nyitó kötete régészeti, településtörténeti, néprajzi és biográfiai fejezetet tartalmaz. A másik Csongrád megyei településtörténeti kiadvány létrejötté *Marton Istvánné* (1938–1999) könyvtárigazgató elévülhetetlen érdeme. 1988–1994 között kitartó szorgalommal gyűjtötte a település II. világháborús áldozatainak hozzáférhető adatait. A rendszerezés, szerkesztés munkája a szentesi könyvtár helyismereti műhelyében készült (*A második világháború mindszenti áldozatai*. Kiadta Mindszent Város Polgármesteri Hivatala, Mindszent, 1994. 122 p., 16 t.). „[...] értékes módszertani tanulságokkal szolgálhat [...]. Az összegyűjtött anyag nemcsak gazdag, hanem szakmai-feltárási szempontból is nagyon jó. Tartalmazza a Mindszentért 1944 októberében folytatott harcok rövid történetét, a település 405 háborús áldozatának betűrendes életrajzi lexikonát – a források megjelölésével! –, továbbá kilenc mindszenti katona visszaemlékezéseit, valamint 32 fényképpalánt arckép- és dokumentum-felvételekkel.” (Könyvtári Levelező/lap, 1995. 1. sz. 33–34. p.).

A lexikonkészítés fortélyait, módszertani követelményeit *Szinnyei József* és *Gulyás Pál* ma élő méltó utódjától, Viczián Jánostól sajátítottam el, aki a Révai új nagylexikona segédkönyvei, a Századvég magyarsága lexikonsorozat ötletgazdája, amely a tervek szerint 12 kötet szakmai-ágazati biográfia-gyűjtemény lett volna (három szakmai életrajzi kortárslexikon készült el). Kapcsolatunk 1991-től datálódik, amikor próbacikk íratása után szerződést kínált, és az első magyar újságíró-lexikont közösen szerkesztettük (*Ki kicsoda a hírközlésben? A Révai új nagylexikona segédkönyvei I. A századvég magyarsága 2.*). Tudomásom szerint e kötetről több mint 30 ismertetés jelent meg. A *Magyar Sajtó* című periodikában meglehetősen nagy vihart kavart: két, a kötetben szereplő hírlapíró a könyv kapcsán még pereskedett is egymással. Álljon itt két jellegzetes ismertetés rövid kivonata: „Ezernégyszáz név sorakozik a *Ki kicsoda a hírközlésben?* című, a maga területén úttörő érdemű, új lexikonunk lapjain. [...] Példás alaposságú, a szócikkek fölépítésében Gulyás Pál klasszikus – és takarékos – módszerét követő kiadvánnyal gyarapodtunk Természetesen ezernégyszáz fő nem képviseli a magyar újságíró-társadalom teljességét. Hétezer-hatszázötven személynek postáztak kérdőívet, közülük nagyjából minden ötödik válaszolt.” (*T.[arján] T.[amás]: A Tóthtól Zsugánig.* = Könyvvilág, 1994. április, 31. p.). *Iszlai Zoltán az Élet és Irodalom* című hetilap (1994. 14. sz. 10. p.) hasábjain a *Va banque újságírólexikon* című írásában hiánylistát közöl, és az 1991-es *Ki kicsodára* hivatkozva írja: „Lexikonunk (?) szerkesztői, Bodriits István és Viczián János igazán konzulhatták volna e segédletet. [...] Ezek után nem tudom van-e nekik egyáltalán névtár-, címtár-, lexikon-, enciklopédia-, cégekódex-, bibliográfia-, telefonkönyv- stb. szerkesztési gyakorlatuk vagy jogosítványuk. Ha van hamu a fejekre a beküldött kérdőívvel a banque-ra játszó hanyagságukért. Ha nincs, de más tisztességes foglalkozást

űznek szakértelemmel, akkor a suszterhasonlat anatómája érvényes reájuk. [...]”. A legalaposabb lexikonelemzés *Lengyel András* irodalomtörténész tollából való (*Ki kicsoda a hírközlésben?* = Forrás, 1994. 11. sz. 106–109. p.). Még ebben az esztendőben főszerkesztőváltás történt a Babits Kiadó Révai új lexikona szerkesztőség élén. A lexikográfia műfajában szerzett tapasztalataim hasznosítva, *Kollega Tarsoly István* Csongrád megyei településszerkesztőnek nevezett ki. Történezetekből, levéltárosokból, muzeológusokból a következő év elején megszerveztem a Csongrád megyei szerzőgárdát, és fölosztottuk a településtörténeti címszavakat. Én magam a megye XX. századi történetének megírását vállaltam a többi Csongrád megyei szerző munkájának összehangolása, irányítása mellett. A *Csongrád megye* címszóról készült szócikkhez készült lektori jelentésében *Garadnai Zoltán*, megyetörténeti szerkesztő a következőket írja: „A szócikk készítője mély szakmai elkötelezettségről és maximumra törekvésről tett tanúbizonyságot, amivel megérdemli, hogy elismerő szavakkal nyilatkozzak róla. Nagyon örvendetes lenne, ha minden szerző ehhez hasonló hozzáállással törekedne a Révai új lexikona megalkotására. Mindezek ellenére a nyolcvanhétezer betűhely terjedelmű megyetörténeti szócikk meghúzását javasolja az előre, íróasztal mellett, elméleti szinten megállapított negyvenezer betűhely terjedeleme. A formális indok végül nem volt elégséges, mert a Csongrád megye XX. századi történetéről írt szócikket teljes terjedelmében közli a lexikon (Révai új lexikona. IV. kötet. Babits Kiadó. Szekszárd, 1996. 717–729. p.). Eddig tizenhárom kötet látott napvilágot, a legutóbbi az L-Mag betűtartomány címszavairól írt cikkeket tartalmazza. A településtörténeti kutatási anyagainkat fölhasználta *Mészáros Rezső* a *Magyarország kézikönyvei* 5. *Csongrád megye* című kiadvány főszerkesztője is (Ceba Kiadó, Hatvan, 1997. 634 p.).

A helyismereti művészeti kiadványok sorában jelent meg a *Szentesi alkotóművészek* (Kiadja Szentes Város Polgármesteri Hivatala, Szentes, 1997. 160 p.) címet viselő, általam írt, szerkesztett, négy nyelvű (magyar, angol, német, francia), színes művészkiötet. Az Új Könyvekben azt olvashatjuk róla: „A lokálpatriotizmus szép példájaként igényes kiállítású, gondos szerkesztésű helyismereti kiadványt adott közre Szentes város Polgármesteri Hivatala.” (1997. 21. sz. 65. p.). A kötetben arra vállalkoztam, hogy bemutassam, minél szélesebb körben megismertessem a városban élő, alkotó, dolgozó művészeket, építészeket, festőket, szobrászokat, fotósokat, ipar- és népművészeket. Hatvanegy kortárs művész fényképe és rövid életrajza szerepel a kiadványban, milyen díjakat nyert, milyen technikát alkalmaz, milyen stílusban alkot, végül az alkotó címe és telefonszáma található. A művész munkáit jól reprezentáló alkotásokból kettő-kettő látható a páratlan oldalakon, képjegyzék és névmutató zárja a könyvet. A következő évben a budapesti székhelyű Greger-Delacroix Kiadó fölkerít, hogy működjek közre a *Tények könyve. Régiók* (Szerk. *Kereszty András*. Bp., 1998. 504 p.) című kötet elkészítésében, írjam meg a Csongrád megyei fejezetet. A szerkesztőség tagja, a Budapest Média Intézet oktatási igazgatója, *Zöldi László* írja: „A kutatói felfogás mintapéldánya a Bodrits-féle dolgozat. Mintha Bodrits István ugrásra készen várná az efféle megbízatásokat. A megyére vonatkozó tények ott vannak a keze ügyében, s várja, hogy a különböző kiadói vállalkozások ezt a gazdag anyagot a maguk – és az olvasóközönség – javára fordíthassák. (*Értékelő megjegyzések a Tények könyve. Régiók Csongrád megyei fejezetéhez*. Bp., 1998. május 10.).

Az emlékirat szép példájával találkoztam *Bubla László*, a tanítói és jogi végzettségű református lelkész kéziratában. A személyes élményeiről beszámoló írói műve azokkal az eseményekkel foglalkozik, amelyeknek részese vagy tanúja volt. A kézirat elolvasása után igyekeztem meggyőzni: nagy szolgálatot tehet az olvasóközönségnek és a kutatóknak, ha közreadja ezt a munkát. Az önéletrást sajtó alá rendeztem, és a szerző magánkiadásában meg is jelent (*Kiáltó szó az ecseri pusztáról. Emlékezéseim.* Szentes, 1999. 121 p.).

A helyismereti műhely szellemi szerepét, irodalmi vetületét reprezentálja két verskötet: egy dolgos ipari munkás és egy festőművész rímekbe foglalt érzéseit. Gondolatait szerkesztettem kötetbe (*Varsányi János: A lélek szava.* Versek. A szerző magánkiadása. Szentes, 1999. 71 p.; *Zsille Győző: Halálvágta. 50 vers.* Kiadja a Zsille Győző Baráti Társaság. Szentes, 2001. 82 p.). A helyismereti memoáriródalom közösségi műfajának kötete a *Kurca-parti vallomások* címmel napvilágot látott gyűjteményes vallomásfüzér. A kereszténység kétezer éves és a magyar államalapítás ezeréves ünnepén *Ady Endre A Tisza-parton* című verse utolsó sorának átalakításával: *A Kurca-parton mit keresek? múltra tekintő kérdéssel a Szentesen élő polgároktól gyűjtöttem az írásokat.* „Emlékek nélkül a nemzet híre csak árnyék” – írta *Vörösmarty Mihály* 1840 táján. E gondolat jegyében született írások, a kettőszázhetven körlevélre beérkezett száznegyvennégy írás, interjú, a személyes hangú pályaképek megrajzolják Szentes közelmúltját és jelenét, hiszen az életrészek legfontosabb mozzanatai egybeesnek a várostörténet jelentős cseményeivel. A reprezentatív kivitelű kiadványt több mint száz városképi jelentőségű fotó gazdagítja, és névmutató, valamint a támogatók felsorolása zárja. Két menedzserrel, *Makra Zoltánnal* és *Molnár Gyulával* magánkiadásban jelentették meg (*Kurca-parti vallomások.* Szentes, 2000. 583 p.). A kötetnek előzménye is van: 1990 karácsonyán a városi tanács kiadásában jelent meg egy általam szerkesztett gyűjteményes, közösségi memoárkötet. A könyvben kilencvenhat. Szentesről elszármazott emlékező ír a kirepítő lészekről – ahogy *Arany János* mondja a *Buda halálában*. A helyi grafikusművész által illusztrált könyv névmutatóval és fotó (arckép) melléklettel zárul. (*Vallomások Szentesről.* Szentes, 1990. 269 p. + 8 t.). A két kötet együttesen kettőszáznegyven írást tartalmaz. Forrás- és dokumentumértékét tekintve felbecsülhetetlen a nemzeti önismeret, a józan önbecsülés, a nemzettudat, a korszerű történelemszemlélet kialakításában.

Az üzemtörténet-írás műfajában szép kivitelű könyv jelent meg a közelmúltban az egykori Kontakta Villamosszerelési Gyár alapításának negyvenedik évfordulójára. Létrejöttéhez a Városi Könyvtár helyismereti műhelye könyvkiadói szaktanácsadással és szerkesztői munkával járult hozzá. A kötet *Ipartörténeti emlékezések* című fejezete és a névmutató a könyvtárban készült (*40 Kontaév. A Kontavill múltja és jelene [1961–2001].* Szerk. Barta László, Labádi Lajos, Tari János. Kiadja a Kontavill Rt. Szentes, 2001. 372 p.). Az orvostudományi biobibliográfia területén *Papp Zoltán* orvostörténész, sebész könyve csakugyan hiányt pótol. A szerző kéziratának kötetben való megjelenését szerkesztői, lektori, és könyvkiadói munkával segítette a Városi Könyvtár helyismereti műhelye. A nemzetközi hírű, Kossuth-díjas szentesi sebész, *Bugyi István* (1898–1981) munkásságát összefoglaló, négynyelvű (magyar, angol, német, francia), színes kiadvány tartalmazza a tudós sebész biográfiáját, primer és szekunder bibliográfiáját, önvallomást, curri-

culum vitae-t, a Bugyi István után maradt levéltári iratok jegyzékét, névmutatót, és a függelékben fotóanyagot (Kiadja Szentes Város Önkormányzata. Szentes, 2002. 80 p. + 7 t.). A magyar múzeumtörténet bicentenáriuma és a szegedi Móra Ferenc Múzeum alapításának (1882) 120 éves évfordulójára jelent meg *A hagyomány szolgálatában. Történeti ismertető Szeged és Csongrád megye múzeumairól* (Szerk. Lengyel András. Kiadja a Móra Ferenc Múzeum Csongrád megyei Önkormányzat Múzeuma, Szeged, 2002. 267 p.) című kiadvány. A szentesi helyismereti műhelyben készült el a kötet függeléke: *Szeged és Csongrád megye múzeumainak munkatársai. Életrajzi lexikon*. A megyei múzeumi szervezet munkatársainak pályaképét bemutató biográfiai lexikon a biolexikográfiai hagyomány két fő típusát ötvözi: tartalmazza az elhunyt, valamint az élő személyek életrajzát az alapító *Reizner Jánostól* mai utódáig, *Vöröss Gabrielláig*. A százötven címszóról szóló szócikkek az életrajz, a legfontosabb publikációk, tanulmányok után teljes bibliográfiát közölnek. A szócikkek végén – kisebb betűmérettel – a címszóról szóló irodalom található. E munka kutatási anyagát főleg használtam a magyar múzeumi életrajzi lexikon előzmény nélküli, terjedelmes kötetében szereplő, az elhunytakról szóló Csongrád megyei pályaképek megrajzolásánál (*Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Főszerk. *Bodó Sándor, Viga Gyula*; szerk. *Élesztős László*. Kiadja a Pulszky Társaság és a Tarsoly Kiadó. Bp., 2002. 984 p.). A helyismereti személyi bibliográfia teljességre törekvő szándékával készült Labádi Lajos levéltáros ötvenedik születésnapjára munkásságának számbavétele a szentesi helyismereti műhely szellemi alkotásaként. A bibliográfia teljes körű áttekintési lehetőséget kínál a helytörténész–levéltáros eddigi munkásságáról és annak reflektáltságáról 1974-től 2003 nyaráig. Regisztrálja műveit: tanulmányait, írásait, kiállításait, előadásait, lektorálásait, címerterveit, tehát a primer irodalmat, valamint az előbbieket ismertetések, a szekunder irodalmat, kisebb betűmérettel. A bibliográfia fölépítése a kronológia elvét követi. A primer irodalom tételszámai alá vontuk a szekunder irodalmat, ahol bokrosítottunk, és a bokron belüli időrendben közöltük a könyvelőzeteseket, ismertetések, híreket, említéseket. A bibliográfia használatát egységes betűrendes mutató segíti, amely – az egyes fejezeteken átívelő, folyamatos sorszámozásnak köszönhetően – szinoptikus vizsgálódási lehetőséget nyújt. A bibliográfiát fotók gazdagítják: önállóan és társszerzőként napvilágot látott műveinek címlapfotói, kiállításokról és alkotói munkálkodásának egyes fázisairól készült fölvételek. A kötet második részét Szentes várostörténetének három területét átfogó cikkgyűjtemény képezi (*Választások a múltban [1848–1918]; Sajtótörténeti írások; Szentesi egyesületek a múltban*). A kötetnek az is célja, hogy globalizálódó világunknak szükségszerűen univerzálódó hatását a genius loci művelődési örökségének, a hely szellemének ápolásával igyekezzen ellensúlyozni, nehogy az utánunk következő nemzedék élete sivárrá, egyhangúvá szürküljön. (*Labádi Lajos szentesi levéltáros munkái. 1974–2003. Bibliográfia és tanulmányok*. Kiadja Szentes Város Önkormányzata. Szentes, 2003. 165 p.).

A szentesi helyismereti műhely születésének munkájának rövid története és eredményeinek áttekintése talán megerősíti az olvasókat abban, hogy a lokális és országos kiterjedésű nemzeti értékek kutatása, föltárása, nyilvántartása és azok eljuttatása a nemzeti kultúra vérkeringésébe a magyarság megmaradását szolgálja.

Városi könyvtárak az ezredfordulón

Érd várossá avatásának negyedszázados, a helyi könyvtár alapításának fél évszázados évfordulóján kétnapos konferenciát rendezett a Pest megyei város Csuka Zoltánról elnevezett könyvtára és a Magyar Könyvtárosok Egyesületének megyei szervezete. A szeptember 22–23-i tanácskozás a *Városi könyvtárak az ezredfordulón* címet viselte, jelezvén, hogy a múlttól való illő megemlékezés mellett a hangsúlyt a jövő lehetséges víziójára, még inkább a jövőformálás szándékára helyezték a rendezők és persze a fölkért előadók.

A nagy ívű nyitó előadást tartó *Papp István* éppen múlt és jövő dimenziójában beszélt a városi könyvtárról „mint olyanról”, attól kezdve, hogy miféle földrajzi, demográfiai és kulturális föltételek voltak szükségesek a középkor hajnalán a városok kialakulásához, egészen addig, milyen lehet, milyen lesz ötven év múlva a hazai városi közkönyvtár. Nézete szerint a jövő könyvtára miben sem fog emlékeztetni a mai bibliotékára; vélhetően kevesebb lesz az olvasó és sokkal több lesz az információért folyamodó „használó”; a könyvtár nem passziókat kielégítő, a szabadidő eltöltését szolgáló intézmény lesz, hanem információs létszükségleteket kielégítő szolgáltató hely. Ebből következően elmosódnak majd a határok a különféle könyvtártípusok között, hiszen valamennyinek egyszerre lesz közművelődési, oktatási, tudományos és közhasznú információs funkciója.

Nagy Attila olvasáskutató a társadalomkép, a könyvtároskép, valamint a közeli és mind sürgetőbb tennivalók hármasságában mérte föl a közkönyvtárak mai helyzetét és jövőbeli lehetőségeit. Mivel a városi könyvtár a polgárosodásnak köszönheti létét, társadalmi szempontból értelemszerű, hogy jövője is az ún. művelt középosztályéval van összekötve. A könyvtáros énképéről szólva önkritikusan említette, hogy a szakmának szembe kell néznie a rideg adattal, hogy hazánk felnőtt lakosságának mindössze 12 százaléka könyvtárlátogató, a túlnyomó többséget, 88 százalékot a könyvtárosság nem tudta megszólítani. Végül a jövő veszélyeiről és esélyeiről szólva fölvetette azt a manapság is gyötrő dilemmát, hogy ugyanis mi a könyvtáros teendője: pusztán olvasói igényeket, netán divatokat szolgáljon-e ki, avagy próbáljon meg bizonyos kulturális eszményeket népszerűsíteni. Már napjainkban égető a kérdés, miszerint a könyvtáros hogyan dönt helyesen a tömegkultúra és az elitkultúra terjesztésének dilemmájában – a vitatható színvonalú érdeklődésnek feleljen meg, vagy netán töltsön be kulturális missziót.

Biczák Péter, a Pest Megyei Könyvtár igazgatója a statisztika számoszlopainak, táblázatainak fölvonultatásával érzékeltette a megye városi könyvtárainak nehéz helyzetét. Az adatok világosan kirajzolják azt a folyamatot, hogy a Budapestről a Pest megyei agglomerációba kiköltözők tömegeit kell a megye 36 városi könyvtárának kiszolgáltatnia, miközben a gyorsan szaporodó számú városok között óriási

siak a különbségek, hiszen egészen más a településszerkezete és kulturális igénye az 1700 lakosú Visegrádnak és a csaknem hatvanezres Érdnek. Mások a könyvtárral szemben támasztott igények egy főváros közeli „alóvárosban” és mások az évszázados múltú településeken.

Mándli Gyula, a váci Katona Lajos Városi Könyvtár igazgatója a megyei könyvtárak helyismereti munkájáról számolt be, ugyancsak „látványos” módon, az utóbbi esztendőik legfontosabb helyismereti kiadványainak bemutatásával és rövid ismertetésével.

A délutáni programban – a múlt és a jövődürkészése után – két, nagyon is a jelen kérdéscivel foglalkozó, módszertani szempontból is sokatmondó előadás hangzott el: a következőkben adjuk közre *Nida Judit* érdi zeneigyűjtemény-vezető és *Némedi Tivadarné* ceglédi gyermekkönyvtáros előadását. (MLM)

Zene és kép: audiovizuális dokumentumok a városi könyvtárakban

Szeretettel köszöntök minden kedves résztvevőt rendezvényünkön. Én kaptam azt a megtisztelő feladatot, hogy összefoglaljam a Pest megyei zenei részlegek helyzetét, és bemutassam, hogyan működik ez az egység nálunk.

A Pest megyei zenei könyvtárak

Fogalom

Mikor elkezdtem foglalkozni az előadás összeállításával, meg akartam fogalmazni, mit is értünk a „zenei könyvtár, részleg” kifejezésen. Itt adódott az első probléma, ugyanis, mint az a visszakapott kérdőívekből kiderült, a fogalmat sokan sokféleképpen értelmezzük.

A Horváth Tibor és Papp István által szerkesztett *Könyvtárosok kézikönyve* azt mondja, hogy a könyvtári különgyűjtemény – nagyon leegyszerűsítve – olyan könyvtári szervezeti egység, amely a dokumentumok formai sajátosságai, tematikai rokonsága vagy a használói igények alapján a törzsszállománytól elkülönül. Két fő szempont alapján szervezhető: az első a dokumentum tágan értelmezett formai sajátosságait, a második a tartalmi sajátosságait, az információt veszi figyelembe.

Ezekhez kapcsolódnak a használói igények. A valóságban teljesen sterilen egyik szempont sem érvényesül, így számos egyedi tulajdonságú különgyűjtemény jöhet létre.

Elvileg minden dokumentumfajtából szervezhető különgyűjtemény. Formai sajátosságok alapján az egyik leggyakoribb típus az audiovizuális dokumentumok

csoportja. Ezen dokumentumokon azokat az információhordozókat értjük, amelyeknek használatához valamilyen technikai berendezés szükséges – tehát ide tartoznak a mikroformátumú dokumentumok, a videokazetták, DVD-filmek, az álló- és mozgófilmek, valamint a különféle hangfelvételek. Ez tehát a formai oldal.

Ha tematikus oldalról vizsgáljuk a különgyűjteményeket, láthatjuk, hogy egyik fajtájuk a zenei gyűjtemény. Elmondható viszont, hogy a közkönyvtárak zenei gyűjteményei a zenei dokumentumoknak többnyire csak egy részét gyűjtik, hiszen ilyen típusú információ sokféle hordozón található, így a tárgyalt különgyűjtemény állományába elméletileg a zene minden megjelenési formája beletartozna. Az általános gyűjtőkörű közkönyvtárak zenei gyűjteményei azonban rendszerint csak a hangfelvételeket és a nyomtatott szakirodalmat gyűjtik és szolgáltatják, tehát a zeneinek mondott gyűjtemények – az alapértelmezést szigorúan véve – csonkák. Bizonyos vonatkozásban azonban többet nyújtanak a zenénél, mert a részleg a valóságban sokszor inkább hangtár, ahol a zenei hangfelvételek mellett a prózaiak is megtalálhatóak.

Tehát az elméletileg tematikus különgyűjtemény így dokumentumtípus szerint kialakított audiovizuális gyűjtemény lesz, ahol nem a tartalom, hanem a technika válik szervező elvvé.

E szerint a logika szerint az „audiovizuális dokumentumok tára” kifejezés pontosabb lenne az eddig használt „zenei könyvtárak, gyűjtemények vagy részleg” helyett. Ha a következőkben az egyszerűség kedvéért az általánosan megszokott „zenci” megnevezést használom, kérem, a fenti módon értelmezzék.

Általános problémák

Az audiovizuális dokumentumok tára több szempontból problémás állományrész.

Amint szóba kerül, azonnal felmerül a szerzői jog kérdése – kölcsönözhetünk-e vagy nem, mit és hogyan? Szedhetünk-e kölcsönzési díjat vagy nem? Ha átmásolom a bakelitlemezt (más szóval LP-t) CD-re – hiszen szinte csak így használható manapság –, azt kölcsönözhetem-e? Mikor állománymegőrzés és mikor haszonszerzés a másolás? Mi a helyzet, ha magánszemélynek másolok és mi, ha például egy iskolai rendezvényre?

Nagy különbség a könyvek kezelésétől, hogy az audiovizuális dokumentumok általában sűrűbben forognak, vagyis másfajta határidőket, kölcsönzési rendszert igényelnek. Szerencsére ez egyáltalán nem megoldhatatlan probléma, akár a hagyományos úton, akár számítógépes rendszerrel dolgozunk.

Dokumentumaink helyben használata is más, mint a megszokott olvasótermi, hiszen technikai eszközök szükségesek hozzá, ezeket ismerni, kezelni, karbantartani kell, s úgy működtetni, hogy egyszerre több olvasó is élvezhesse szolgáltatásunkat. Ebből következően vagy a könyvtárosnak kell technikussá is válnia, vagy külön alkalmaznunk kell lakit.

Fokozott gondot jelent az állomány megőrzése. Fizikai állapotukban igen sérülékenyek ezek a hordozók: aki kölcsönöz CD-ket, tudja, milyen leleménycek az olvasók. Állandó ellenőrzést igényelne a kölcsönzéskor visszahozott anyag állapota, de ez nem valósítható meg tökéletesen. Súlyos gondot jelentenek a lopások, tehát a dokumentumaink szabadpolcon való elhelyezése kockázatos, az állomány leépüléséhez vezethet.

Mint a közművelődési könyvtárak minden részében, a tárgyalt területen is általában a pénz, pontosabban annak hiánya jelenti a leg súlyosabb problémát.

Helyzetkép

A könyvtárakban sok esethen különbözően értelmezik a zenei könyvtár fogalmát, ebből következően más és más összetételű anyagot tartalmaznak az audiovizuális tárák, főképpen formai szempontból. Így az általam felvázolt helyzetkép mutat hat pontatlanságokat, azonban tőlem telhetően igyekszem reális képet nyújtani.

A Pest megyei városi könyvtárak száma 36 (beleértve a megyei könyvtárat is), ebből tudomásom szerint 17 olyan hely van, ahol hang- és képtár működik. Ez a megye városi könyvtárainak 47 százaléka. Négy zenei gyűjtemény csak hangzó anyagot gyűjt, a többiek filmeket is. Tíz helyen elválasztva, külön helyiségben működik ez a könyvtári részleg.

Audiovizuális táraink általában a könyves résszel megegyező nyitva tartással működnek; ahol eltérés mutatkozik, ott időben a délutáni órák felé eltolva várják az olvasókat.

A vizsgált különgyűjtemények felében dolgozik önálló könyvtáros, és a dokumentumtípus tulajdonságaiból következően több helyen a zenei könyvtáros feladata az intézmény számítógépes problémáinak megoldása is.

Kiszámoltam, hogy megyénk könyvtáraiban átlagosan mennyi CD, videokazetta stb. van, de be kellett látnom, hogy ezek egy-egy üres statisztikai számnál nem többek, ugyanis nagyon nagy különbségek vannak hang- és képtáraink között. Ezt bizonyítja, hogy a legkisebb állományú egység 687 darab dokumentummal rendelkezik, míg a legnagyobb (Vác) 13 655 darabbal.

Beszerezési keretünk tekintetében ugyancsak mondható el: a 672 000 forintos átlag tartalmazza a 2003-as évben 0 forintos beszerzést és a több mint másfél milliót is. Viszont ha a zenei gyűjteményekre fordított összeget viszonyítjuk az adott könyvtár könyves beszerzési keretéhez, megállapíthatjuk, hogy úgy 10 százalék körül költhetünk a legtöbb helyen.

Az audiovizuális tárák használatának szinte mindenhol külön feltételei vannak, általában külön tagsági díj formájában, de előfordul a kölcsönzési díj vagy a letéti díj is. A kölcsönző gyűjtemények éves tagsági díja 300 és 4000 forint között mozog, szintén nagyon széles skálán. Üdítő színfoltot képez az örkényi könyvtár, ahol a beíratkozási díj összegét minden olvasó maga határozza meg, anyagi lehetőségei függvényében. Ha működik a rendszer, számomra nagyon szimpatikus megoldás!

Szolgáltatásainkról el kell mondanom, hogy a 17 zenei gyűjteményből 11-ben kölcsönzik az állományuk egészét. Háromban viszont egy-egy dokumentumtípus szerint elhatárolt részt, és ugyancsak három helyen csak helyben használat van. Előfordul olyan egység is, ahol kölcsönzés folyik, ám helyben használat a technikai és egyéb nehézségek miatt nem.

Dokumentumainkat és azok részeit általában nem másoljuk olvasóinknak, kivételt képeznek az intézmények alkalmasszerű igényei.

Kölcsönzési rendszereink két fő csoportba sorolhatóak. Ahol a könyvtár egészében működik számítógépes rendszer, ott ezt használják az audiovizuális dokumentumok esetében is; ahol viszont manuális módszerrel kölcsönöznek, ott a zenei tárák külön rendszerben végzik ilyen jellegű adminisztrációjukat.

Érdeklődtünk a kérdőíven, milyen szempontok alapján alakítják kollégáink állományukat. Egyáltalán nem meglepő a három fő cél: az iskolák igényeinek kielégítése, a könyvtárhasználók kívánságainak figyelembe vétele és a legfontosabbnak tartott: a színvonalas alkotások gyűjtése.

Az olvasók által leginkább kedvelt állományrészecskék gyűjteményeinkben a könnyűzene, a gyerekfilmek és az úgynevezett szórakoztató filmek.

Mint azt általánosságban már megállapítottam, mindenhol gondot jelent az állomány fizikai állapotának megőrzése, különösen igaz ez a CD-lemezekre. Valószínűleg ez az oka, hogy mindössze két könyvtárban helyezték el az anyag egészét szabadpolcon. Több helyen a CD-kről katalógusból tájékozódhat az olvasó, és az egyéb dokumentumtípusok vannak szabadpolcon. Legtöbbször azonban az egész állományt zárt helyen tárolják, az olvasó csak a használni kívánt és regisztrált darabokat kapja kézhez.

Általános a könyvtárak többi részlegének, valamint az adott települések más intézményeinek igény szerinti zenei és prózai hanganyaggal való ellátása. A zenei részlegek leggyakrabban iskolásoknak és óvodásoknak szerveznek önállóan foglalkozásokat, bemutatókat, vetélkedőket.

A Pest megyei zenei részlegek céljait összegyűjtve megállapítható, hogy szeretnénk az olvasók igényeinek megfelelően fejleszteni egységeinket tartalmi vonatkozásban is, de új dokumentumtípusok bevezetésével is. Például DVD-állomány kialakítása, LP-k CD-re írása. Általában célunk az olvasók számának növelése és szolgáltatásaink fejlesztése, valamint ezek minél szélesebb körben ismertté tétele is. Majdnem mindenhol elkelve a jobbítás a tárgyi feltételeken – épületben, bútorzatban, technikai adottságokban egyaránt.

Összegezve a kérdőívek által szerzett és minimális személyes tapasztalataimat elmondhatom, hogy nagyon sokféle, sokszínű megyénk zenei gyűjteményeinek palettája. A különböző végletek, fejlettségi szintek között mozgunk, de legfőbb célkitűzéseink nagyon hasonlóak. Ezért úgy vélem, hogy nekünk, zenei könyvtárosoknak személyesen is meg kellene ismernünk egymást, egymás állományát, helyzetét, problémáit, hiszen így tudnánk segíteni egymásnak, ötleteket cserélni, együttműködni. Érdemes lenne megpróbálni!

Az érdi Csuka Zoltán Városi Könyvtár Zenei Könyvtára

Most pedig a Pest megyei könyvtárak köréből kiemelve szeretném bemutatni a mi könyvtárunkat, az érdi Csuka Zoltán Városi Könyvtár audiovizuális dokumentumainak tárát, vagy ahogy mi nevezzük, a Zenei Könyvtárat.

Elhelyezés, személyi feltételek

1983-tól beszélhetünk a városi könyvtárban elkülönülő zenei gyűjteményről. A kialakult állomány nagysága és a használók körének bővülése miatt költöztünk mostani helyünkre, a Magyar Földrajzi Múzeum épületébe, ami körülbelül öt pernyi sétára van a könyvtár központjától. Ennek az elhelyezkedésnek van néhány előnye és rengeteg hátránya is. Előnye, hogy így ez a speciális állományrészecskék elkülönülve hívja fel magára a figyelmet, s talán ha több helyen is belénk botlik az utca embere, hamarabb felkeresi különböző egységeinket. A bevezetőben em-

lített általános probléma, hogy különböznie kell a kölcsönzési rendnek és a helyben használatnak a megszokottól, ez itt automatikusan megvalósul. Könnyebben megoldható, ha valaki hangosan szeretne meghallgatni egy zeneművet, megnézni egy filmet, és az olykor lármásra sikeredő zenés–énekes foglalkozások sem zavarnak senkit.

Szinte minden nap érezhető hátrány viszont, hogy az olvasókat ide-oda küldözgetjük, futkosunk magunk is, hiszen például a zeneiben vannak a zenei tárgyú könyvek, ám az összes többi értelemszerűen a központban. Duplán kell olvasói nyilvántartást vezetnünk, nehézkes a kettős tagság esetleges elkerülése. Egyelőre a számítógépes kapcsolat nem megoldott a központ és a zenei gyűjtemény között, ebből következően egymás állományáról sem tudjuk tájékoztatni az érdeklődőket. Az olvasók gyors, komplex kiszolgálásáról tehát szó sem lehet. Sok-sok adminisztrációs nehézség is felmerül nap mint nap, akár az új anyag leltározásáról, akár a személyi helyettesítésről van szó, hiszen egyedül én vagyok zenei könyvtáros.

Céljaink

Különgyűjteményünk célja a magánszemélyek audiovizuális anyagokkal való ellátása mellett az iskolák, óvodák munkájának folyamatos segítése és a különböző intézmények alkalmoszerű, igény szerinti támogatása. Igyekszünk minél jobban együttműködni a város pedagógusaival, és kölcsönösen megkönnyíteni egymás munkáját. Igyekszünk olyan zenei vagy zenével kapcsolatos programokat szervezni, amelyek megmozgatják a lakosság különböző rétegeit.

Állományunk

Durván 1100 tétel bakelitlemezünk van, ami – bár igen színvonalas komolyzenei gyűjtemény – egyelőre halott anyag, hiszen alig-alig használják. Mivel CD-lemezre való lecsereléséhez anyagi források nem állnak rendelkezésünkre, talán az említett modernebb hordozóra való átirásuk lenne a megoldás.

Van 863 darab magnókazettánk, de ma már ez is kevéssé használt állományrész. Legnépszerűbb hanghordozóink, CD-ink száma 1300 darab, és ez a szám folyamatosan növekszik. Jelentős videofilm-állományunk, több mint 1900 darab.

A DVD-k gyűjtésébe még nem mertünk belefogni – mint annyi másnak, ennek is anyagi okai vannak –, de az idő teltével valahogyan meg kell oldanunk ezt a kérdést is, hiszen egyre több olvasó igényelné őket.

Kottáink állománya igen vegyes. Vásárolni csak alkalomadtán egy-egy érdekesebb gyűjteményt vásárolunk, nem célunk ezen dokumentumtípus gyűjtése. Ha ajándékba kapunk belőlük – főleg hagyatékból –, természetesen nem utasítjuk vissza, de állományba csak a legértékesebb darabokat vesszük.

Mint említettem, a zenei részlegben helyeztük el könyvtárunk könyveinek zenei tárgyú egységét is.

Mivel számítógépesítés tekintetében nem áll túl jól a részlegünk – csak néhány hónapja került ide az első gép, a könyvtáros használatára – ismeretterjesztő CD-ROM-jainkat a központi (könyves) könyvtárban használhatják olvasóink.

TARTALMI OLDAL

Gyarapítási elveinket és ebből következően állományunk tartalmi felépítését különgyűjteményünk korábban említett céljai határozzák meg. Komolyzenei

hangzó anyagunk bővítésénél az iskolai tananyag a kiindulópont. Könnyűzenében a mindenkori legnépszerűbb albumokból válogatunk, főként olvasóink kívánságai alapján. Próbálunk minél több zenei ágazatot bemutatni, így természetesen szép számban vannak népzenei (magyar és más népek zenéje), jazz, blues és gyermekdalfelvételeink, de filmzenék, musicalek és irodalmi felvételek is.

Videofilm-állományunkra jellemző, hogy sikerült megszereznünk nagyon sok kötelezőolvasmány-feldolgozást, általában az irodalmi művek feldolgozásait, és igyekszünk minél több művész-, természet- és dokumentumfilmet is hozzáférhetővé tenni. Azért akciófilmek, krimik, sci-fik is találhatóak, és sok-sok mesekazetánk van, hiszen ezekre nagyon nagy az igény.

ELRENDEZÉS

Állományunk elrendezésének alapelve tematikus. Ezen belül a könnyen kezelhető alfabetikus vagy a leltári szám szerinti rendet alkalmazzuk. Dokumentumaink nagy részét szabadpolcon helyeztük el. Kivételt képeznek a könnyűzenei CD-k, amelyeknek megőrzése végett kénytelenek voltunk egy minikatalógust készíteni.

FELDOLGOZÁS

Állományunk feldolgozottságának szintje változatos képet mutat, s ez a változottság a dokumentumtípusokhoz kapcsolódik: az LP-inkről nincs semmiféle katalógusunk; a könyvekről, CD-kről és magnókazettákról betűrendes, szerző, cím, illetve előadó szerinti keresztkatalógus áll az olvasók rendelkezésére cédulaformában; videofilmjeinkről cím szerinti betűrendes listából tájékozódhatnak az érdeklődők, hamarosan akár az internetes honlapunkon is. Ez az állományrész, melynek adatait részletesen is elkezdtük számítógépre vinni, a filmek körülbelül egyharmada kereshető már ezen a módon.

Tagság, kölcsönzés, nyitva tartás

2003-ban 462 beiratkozott olvasónk volt, ebből 195-en látogatták a videoklubot, a többiek a zenei állományrészt. Természetesen vannak, akik mind a két egységben tagok. A statisztikából is kitűnik, hogy nálunk a zenei könyvtári tagság két részre oszlik: az egyik részt a hangzó dokumentumok kölcsönzői alkotják, a másikat a videoklubosok.

Állományunknak szinte az egészét kölcsönözzük, hiszen van egy társadalmi réteg, amelynek – anyagi helyzete okán – nagyon előnyös lehetőség ez. Másik oldalról viszont a hanganyagok általánossá vált illegális másolása miatt kérdésessé válhat a dolog.

Naponta 30-40 személy fordul meg zenei könyvtárunkban, és 100-120 darab dokumentumot kölcsönöznek.

Nyitva tartásunk rövidebb a könyves részénél, például csak a hétfői napon tart este 6 óráig. Szombaton zárva vagyunk, és emiatt gyakran reklamálnak az olvasók, de sajnos, könyvtárunk viszonylag kis létszámával csak nagyon nehezen tudnánk megoldani ezt a kérdést.

Foglalkozások, rendezvények, programok

A mi zenei könyvtárunkra is jellemző, hogy sok esetben nem önállóan, hanem a városi könyvtár többi egységével közösen bonyolítja le rendezvényeit – például

az idén novemberre tervezett Balassi-vetélkedőt a felnőtt részleg olvasószolgálatos kolléganőjével közösen szervezzük.

Természetesen a nem zenei jellegű rendezvényekhez is sűrűn szolgáltatunk hanganyagot.

Vannak önálló foglalkozásaink és néhány jól bevált sorozatunk is. Minden évben összeállítunk egy játékos—zenés—kézműves napközis foglalkozást, amelyet meghirdetünk a város iskoláiban, és az érdeklődő csoportoknak megtartjuk.

Bemutatjuk Érd ének-zene tanárait című sorozatunk keretében évi egy-két alkalommal városunk egy-egy pedagógusa a katedráról lelépve, de azt nem megtagadva mesél—énekel—zenél önmagáról, tanítványairól, vágyairól, céljairól.

Már ötödik éve rendezünk zenei vetélkedőt városunk és a környék felső tagozatos korú tanulóinak, mindig más témakörben.

Harmadik tavasszal szerveztünk az Érdi Újsággal karöltve komoly-, illetve könnyűzenei totót, amelynek évről évre nagyobb sikere van, legutóbb már több száz beküldővel dolgoztunk.

A helyi rádióval közösen rendezzük a hetente egyszer élő adásban futó, *Szavak és ritmusok* című, népszerű műveltségi vetélkedőnket.

Rendszeresen tematikus összeállításokat készítünk állományunk anyagából, és ezeket eljuttatjuk a város pedagógusaihoz.

Magától értetődően a kívülről jövő felkéréseknek is szívesen teszünk eleget: rendhagyó órákat, foglalkozásokat tartunk, ha igény van rá, zenei összeállításokat készítünk.

Összefoglalás

Summázva az audiovizuális dokumentumok tárainak általános feladatait és céljait egyrészt átvinném az ismert jelmondatot: „Szolgálunk és védünk”. Vagyis egyrészt megkíséreljük teljesíteni környezetünk, az intézmények és magánszemélyek igényeit, kívánságait, és hogy ezt megtehessek, megpróbáljuk megvédeni állományunkat. Másrészt célunk minél szélesebb rétegekkel megismertetni a képi és zenei alkotások színvonalas részét is, és akkor talán tényleg igaz lesz Kodály Zoltán mondata: „A zene mindenkié”.

Nida Judit

Olvasóvá nevelés a ceglédi gyermekkönyvtárban

A megváltozott kulturális, kommunikációs környezetnek a gyermekekre gyakorolt hatását nap mint nap tapasztaljuk munkánkban. Nem csupán az olvasásra fordított idő csökkent, átrendeződés figyelhető meg az olvasmányszerkezetben is. Számos gyermeknek a számítógép nyújtja az információt, örömet, szórakozást: képfogyasztásra szocializálódnak, a könyv pedig a kötelező olvasmányt, a kötöttséget juttatja eszükbe. A rajzfilmekben, később akciófilmekben, legújabbban a való-

ságshow-kon felnövekvő gyermekek olvasmányában is a „könnyen emészthető”, elmélyülést nem igénylő, szórakoztató könyveket választják.

Fogyasztói társadalmunkban a gyermekirodalom piacát is erősen befolyásolja a kommersz dömpingje. A gyermekkönyvkiadók is sikeresek akarnak lenni. A kiadott könyv értékes is legyen és nyereséges is. A kettő azonban nem mindig található. Sok olyan könyv megjelenik, amely az eredeti, klasszikus meséknek csak zanzásított változatát adja, ráadásul ezeknek a könyveknek 90 százaléka kép, egy-két mondatnyi szöveggel, az átdolgozásokat nem is említve. Összességében azonban úgy tapasztalom, hogy az olcsó és a kommersz mellett az igényes gyermekkönyvkiadás is jelen van, válogathatunk. Ezt szó szerint értem, hiszen nemcsak a dokumentumféleségek minősége, de a szűkre szabott költségvetési keretünk miatt gyakorta kényszerülünk erre. Mindig mérlegelni kell, melyik könyvről mondjunk le. Kiknek kedvezünk? Az ismeretterjesztő könyvet kedvelőknek? Itt meg kell jegyezni, ők sem elsősorban az összefoglaló, rendszerezett ismereteket tartalmazó könyveket keresik, inkább a téma rövidebb kifejtését tartalmazó, színesen, gazdagon illusztrált kiadványokat. Ebből két példány is kevés lenne, de a többpéldányos beszerzésről. Sajnos, le kell mondani. Vagy válasszuk Szabó Magda egyik könyvét, amelyikből ugyan van régi kiadás, de már kopottas, ezért függetlenül a tartalmától, elutasítják? Hátha vonzó, szép kiadását már kézbe veszik.

Az a tapasztalat, hogy az újabb kiadású könyvek elkényeztetik a gyermekek érzékszerveit: fényes, sima tapintású lapok, színes képek, kedves rajzok illusztrációként... főleg a mesekönyvek esetében. Ezek mellett a 15-20 éve vagy régebben kiadott könyv csak hamupipókézik sárguló lapokkal, kevés fekete-fehér rajzzal. A raktár ilyenekkel van teli. Még most is található némelyikből 6-8 példány.

Az újabb kiadás nagyon csábító az előbb elmondottak miatt, csak hogy azon az áron mást is lehetne venni. És még sorolhatnám dilemmáinkat a dokumentum vásárlásról.

A gyermekkönyvtárak elsődleges feladata a gyermekek olvasóvá nevelése, az önálló ismeretszerzésre nevelés. Ez nem korlátozódik egyetlen munkaterületre, a könyvtári munka egészét át kell hatnia. A gyermekkönyvtárosok számos szabadidős tevékenységgel, különböző játékos formákkal, programokkal igyekeznek megnyerni az olvasás és a könyvek iránt kevésbé fogékony gyerekeket a könyvtár használatjára.

Hogy hogyan történik ez nálunk Cegléden, ebbe szeretnék betekintést nyújtani.

Cegléd 37 ezer lakosú város. 11 óvoda, 5 általános iskola, egy 8 osztályos gimnázium biztosítja az alapfokú oktatást, és városunkban működik még egy speciális iskola a fogyatékkal élő gyermekek számára.

A gyermekkönyvtár a felnőttrésztől külön épületben található, egy 259 m²-es, több mint százéves, műemlék jellegű polgári házban. Építészeti adottságai (több kisebb-nagyobb egybenített helyiség) lehetővé teszik, hogy funkciójukat tekintve is elkülönüljenek a terek, állományrészek.

A könyvtár 32 ezer kötetes állományát jelenleg 2200 beiratkozott olvasó használja.

Nálunk is vannak hosszú évek óta működő, hagyományos rendezvények. Ilyen áprilisban a versmondó, illetve december első hetében a mese- és prózamondó verseny városi döntője.

1990 óta minden évben megrendezzük a *Könyvtárhasználati és műveltségi vetélkedőt*. Két korosztály számára hirdetjük meg: a 3–4. és a 6–7. osztályosoknak. Háromfős csapatok vesznek részt az írásbeli fordulón, és a legeredményesebb hat csapat kerül a városi döntőbe. A tudáspróba-jelleg helyett az önálló ismeretszerzés és a szépirodalom olvastatása a célunk.

Ebben az évben *A Család szerepe a gyermekek életében* témakörben hirdetjük meg a vetélkedősorozatot.

Szintén 1990 volt a kezdete az első nyári olvasótáborunk szervezésének. A kezdeményezés sikeresnek bizonyult, a mai napig folyamatos igény van rá. A könyves környezetben továbbra is az érdeklődés felkeltése a cél, de ma már helyénvalóbb a nyári tábor elnevezés. A könyv, az irodalom mellett a zene, a képzőművészet, a dramatizálás, a különböző kézművesfoglalkozások színesítik táboraink programját. Az idén nyáron – a korábbi évekhez hasonlóan – tartalmilag két különböző tábort szerveztünk, turnusonként 28 tanulóval. Választott témáink: *Mesék északról – A halhatatlan Andersen*. Nem adjuk fel a reményt a tekintetben sem, hogy legalább néhány történet erejéig a mai kamaszok képzeletét is apacsok és mohikánok népesítsék be. Ezért volt második táborunk *Az utolsó Mohikán* indiántábor.

Az elmúlt évben 383 rendezvényt regisztráltunk. Ebből 257 azoknak a könyvtári óráknak és foglalkozásoknak a száma, amelyeket a könyvtárosok tartottak. 96 százalékban az alsó évfolyamos tanulócsoportoknak. Ez a szám is jelzi, hogy a pedagógusok igénylik egy-egy témakörben a tananyag kiegészítését.

A könyvtárban tartott óráknak, foglalkozásoknak – bár sok felkészülést kívánnak a könyvtárostól – egyik eredménye a gyerekekkel való kapcsolat kialakítása is. Amikor egy osztály a tanév során rendszeresen jár könyvtárba, a foglalkozásokat vezető könyvtárosnak sikerül a gyerekek többségét jobban megismernie, és a gyerekeknél is kialakul kötődés a könyvtáros személyéhez. Amikor egyénileg jön, azt a könyvtáros nénit keresi, tőle vár segítséget, neki szeretné elmesélni, ha valami jó vagy rossz történt vele.

Mára már elértük – egy-két óvoda kivételével – hogy a város nagycsoportos óvodásai legalább egy alkalommal ellátogassanak könyvtárbemutató foglalkozásra. Néhány óvónő havi rendszerességgel is igényli, hogy könyvtári foglalkozáson vegyen részt a csoportjával. A foglalkozások után a gyerekek közül többen visszajönnek szüleikkel, és beíratkoznak. Nem ritkán éppen azt a könyvet keresik, amelyikből a könyvtáros mesélt.

Múlt év szeptemberében az egyik iskola alsó tagozatos nevelőinek értekezletére kaptunk meghívást. Azt kérték, javasoljunk olyan olvasmányokat, amelyeket a gyerekek otthon olvasnak el, de az olvasottak megbeszélése a gyermekkönyvtárban történne. A 2. osztályosoknak Czukás István *Téli tücsök* című meseregényét, 3–4. évfolyamban Kipling *Riki-Tiki-Tévi* állattörténetét, Fehér Klára Lesz nekem egy szigetem című gyermekregényét és Bálint Ágnes Szeleburdi család című ifjúsági regényét ajánlottuk. Vannak osztályok, ahol a kötelező olvasmányok mellett, van ahol a helyett olvasták a gyerekek.

A drámapedagógia eszközeivel is próbálkoztunk, és sikerült érdekes, a gyerekeket aktív résztvevővé alakító foglalkozásokat tartani. A játékok, a dramatizálás után a beszélgetésben is oldottabban, bátrabban vesznek részt. Jöhetnek a „mi tetszett”, „szeretnéd-e, ha ilyen barátod lenne”, „mi a véleményed” típusú kérdések.

Szókártyákkal a rokonértelmű kifejezéseket gyakoroljuk, ezt is játékos formában. Rajzokat készítenek a gyermekek az olvasott mű számukra legkedvesebb részéről. Ezeket az illusztrációkat a folyosó tárlóiban kiállítjuk. Vannak osztályok, ahol fogalmazást is írtak a gyermekek arról, hogy mi tetszett nekik, ajánlanák-e a könyvet másoknak is. Ezekből visszaigazolást kapunk, hogy témaválasztásunk jó volt, elérte célját. Az elmúlt tanévben nyolc osztály olvasta el az ajánlottak valamelyikét. Most már szeptemberben öt osztály jelentkezett.

A gyermekek könyvtárba csalogatásához ma már kevés egy jó könyvet ígérni, de ügyes kezű kollégáink – nemcsak gyermekkönyvtáros, más részlegből is akad kolléga, aki segít – kézműves foglalkozásokra hívják az érdeklődőket. Ilyenkor a papírhajtogatás, gyöngyfűzés, üvegfestés közötti pihenéskor kézbe kerül egy-egy könyv vagy folyóirat.

Ha hallunk valahol egy jó ötletet, szívesen kipróbáljuk. Talán épp szegedi továbbképzésen láttunk egy társasjátékot. Mitől volt érdekes? Nem asztalon játszották, hanem a földön. Apró változtatásokkal mi is megvalósítottuk. Kérdéseket készítettünk különböző témakörökben (például állatok, mesék, könyv- és könyvtárhazsnálat), ezek kerültek a földre elhelyezett mezőkre. Szükséges volt még hozzá egy körülbelül 30 cm-es dobókocka, bábuk és egy izgalmas játékszabály. Nagyon jól használható napközis foglalkozásokon, szünidőben, csoportoknál.

A gyerekek gyűjtőszenvédelye hívta életre a cserebere-délelőttöket, minden hónap utolsó szombatján. Gyakran szülőkkel együtt jönnek a gyerekek, ilyenkor előkerül a társasjáték, vagy a kisebb testvér rajzot készít.

A Mesevár feladatai népszerűek lesznek. Mi is ez a Mesevár?

Mint a többi gyermekkönyvtáros, anyagi keret híján csak kreativitásunkra, szegényes eszköztárunkra, na és a lelkesedésünkre számíthatunk. A kölcsönzőterem bejárata elé elképzeltünk egy hatalmas méretű várat bástyákkal, boszorkánnyal, királylánnyal. Nagy méretű dobozokból, csomagolópapírból, színes kartonból elkészült a megálmodott „mesevár”, nyitható ablakkal. És ez a lényeg, mert ezekbe kerülnek a feladatok. Tudomány, irodalom, könyvtár témakörben havonta új feladatokat készítünk, amelyeket a megadott könyvek és folyóiratok segítségével oldhatnak meg. A gyerekeket versenyszellemüket, játékkedvüket felhasználva motiváljuk olvasásra, kézikönyvek használatára. 5. osztályig nem eredménytelenül: a lelkesedéssel semmi baj, alig várják hónap végén az értékelést, hogy megtudják, hány pontot gyűjtöttek.

A felső tagozatosoknak készített feladatsorral már nincs ilyen pozitív tapasztalatunk. Kevesen oldják meg, nincs kitartásuk, de mi nem adjuk fel. A 12–14 éves korosztálynál érezzük leginkább a rohanást, nincs idejük elmélyülni gondolataikba, kevés a szabadidejük: különóra, edzés, felvételi előkészítő... Ők első sorban iskolai feladataik megoldásához használják a könyvtárat, szépirodalmat érezhetően keveset vagy egyáltalán nem olvasnak.

Gyermekkönyvtárunkban még nincs internet, és a CD-ROM-ok egyéni használata sem megoldott. Így a könyves környezethez ezt a vonzerőt nem tudjuk kínálni.

Egy régi formát próbáltunk ki, kicsit új tartalommal. Az ifjúsági teremben, kis átrendezéssel baráti beszélgetésekhez, olvasgatáshoz kellemes környezetet, teret alakítottunk ki, ahol kézbe vehetik a korosztályukat érdeklő folyóiratokat, a városi programfüzetet, a pályaválasztási tájékoztatókat. Egy egész könyvállványt (mi tinipolcnak nevezzük) szenteltünk arra, hogy borítójukkal kifelé fordítva ajánljuk

az ifjúsági könyveket. Ez valójában válogatás, a gyermekkönyvtárosok szubjektív megítélése szerint. Kezdeményezésünknek egyelőre kedvező a fogadtatása: nemcsak a hely népszerű, hanem az ajánlott könyvek is olvasóra találnak.

7–8. osztályosoknak szerveztünk a rendhagyó irodalomórák analógiájára rendhagyó történelem- és földrajzórát. Vendégünk volt Világi Gyula újságíró, az MTV külpolitikai szerkesztője, a CNN magyarországi tudósítója. Jól sikerült program volt, a gyerekek tájékozottak és érdeklődőek voltak.

Egy másik alkalommal Kisfaludi István fotóriporter perui útjáról tartott izgalmas úti beszámolót, amelynek élményszerűségét fokozták vetített képei.

A rendhagyó óra formát szeretnénk folytatni a városban élő, alkotó művészekkel.

A végére hagytam, talán épp a nehézsége miatt, a könyvtárosokra váró szociális feladatokat.

Egyre több a beilleszkedési, illetve magatartási zavarokkal küzdő, problémáival, gondoljaival egyedül maradt gyermek. Iskola után, buszra várva, betévednek a könyvtárba. Előfordul, hogy öt-hat fős kis csoportban jönnek, hangoskodnak, zavarják társaikat. Mit tud tenni a könyvtáros? Meghallgatja őket, beszélget velük. Ők azok, akikhez végtelen türelemre, toleranciára van szükség. Ennek ellenére velük kapcsolatban nincs sok sikerélménye a könyvtárosnak.

Gyakran jönnek be céltalanul cselengő, nevelőszülőknél élő vagy hátrányos helyzetű gyerekek is. A könyvtár barátságos környezetében jól érzik magukat. Szeretik és igénylik a beszélgetést a könyvtárossal. Hálásak azért, hogy meghallgatjuk őket, odafigyelünk problémáikra. Náluk az érdeklődés felkeltésére, esetenként olvasmányélményre is van remény.

A gyámhivatal kérésére kísérletet tettünk, hogy a nevelőszülőknél élő gyerekeknek klubszerű összejöveteleket szervezzünk. Ez a próbálkozásunk nem volt eredményes, nem érte el a célját. Utólag végiggondolva úgy látjuk, ilyen feladat vállalásához más szakterületen dolgozó szakemberek együttműködésére is szükség lenne.

A teljesség igénye nélkül próbáltam az intézményünkben folyó tevékenységet bemutatni. Nem beszéltem például egy fontos tényezőről, a könyvtáros személyéről, pedig ez alapvetően meghatározza a könyvtár munkáját. A gyermekek olvasóvá válásához a megoldás kulcsa ugyan nem a gyermekkönyvtáros kezében van, de személyisége, felkészültsége, szakmai elhivatottsága fontos láncszeme az olvasáspedagógiai munkának.

Némedi Tivadarné

Elektronikus szolgáltatások

Műhelybeszélgetés a Pest Megyei Könyvtárban

A rendezvényre 2004. október 6-án került sor Szentendrén, a Publika Magyar Könyvtári Kör szervezésében.

Biczák Péter, a megyei könyvtár igazgatója köszöntőjében az egyre szaporodó e-szolgáltatások és számbavételük fontosságát, valamint a tapasztalatok megosztásában, a mérési és értékelési kezdeményezések kialakításában való együttműködés szükségességét hangsúlyozta. A műhelybeszélgetés moderátora Billédi Ferencné dr. volt. A konferenciát a tájékozódás fórumának szánták, olyan szakembereket szólaltattak meg, akik a közelmúltban foglalkoztak e-szolgáltatások indításával és teljesítménymérésével. A rendezvény apropójául a Publika-kör felmérése szolgált (ennek eredményeiről a későbbiekben még lesz szó).

E-szolgáltatások könyvtárosoknak

Elsőként Fazokas Eszter és Hegyközi Ilona, a Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtárának (KSZK) munkatársai közösen mutatták be a KSZK könyvtárosoknak szóló e-szolgáltatásait. Bár a KSZK nem vett részt az említett felmérésben, igyekeztek a bemutató során a felmérésben feltett kérdéseket sorra megválaszolni, és a KSZK (helyenként az egész Könyvtári Intézet) szolgáltatási koncepcióját, az e-szolgáltatások indításának okait megvilágítani, a kezdetekre, az „emberi tényezőre”, a használatképzési és kommunikációs vonatkozásokra, valamint az együttműködő partnerek (NKÖM, OSZK) szerepére is kitérve.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának tavaszi teljesítménymérési pályázata keretében a KSZK éppen a távrolól is elérhető e-szolgáltatások használatát mérte fel, különös figyelmet fordítva a MANCI adatbázisra és a LIBINFO on-line referenz-szolgáltatásra. A felmérés eredményeiről és tanulságairól részletesen lehet olvasni a www.ki.oszk.hu/konyvtar webcímen.

A bemutatott szolgáltatások webcímeit és a kapcsolattartók e-mail címeit itt is megadjuk, hogy azok az érdeklődők is igénybe vehessék munkájukhoz, tanulmányaikhoz, kutatásaikhoz, akik a műhelybeszélgetésen nem voltak jelen:

a Könyvtári Intézet honlapja	http://www.ki.oszk.hu
a KSZK honlapja	http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/
on-line katalógus (LibriVision)	http://nektar.oszk.hu
gyarapodási jegyzék	http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap/
könyvtárközi köleszítés, elektronikus dokumentumszolgáltatás	kszk@oszk.hu

adatbázisok	<i>MANCI</i> és <i>THES</i> : http://w3.oszk.hu/manci.htm (a <i>LISA</i> -t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)
Könyvtári Figyelő	http://www.ki.oszk.hu/kf/
Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	http://www.ki.oszk.hu/3K
magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke	http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html
e-postai tájékoztatás könyvtárunkban	kszk@oszk.hu
on-line tájékoztatás a LibInfo keretében	http://libinfo.oszk.hu

Itt külön felhívjuk a figyelmet a Könyvtári Intézet és a KSZK megújuló honlapjára (az átdolgozás szempontjairól az előadásban is szó esett), amelyet hamarosan „megnyitunk”. Ezek az intézeti munka eredményeit teszik közzé, reményeink szerint a korábbi változatnál jóval áttekinthetőbb és könnyebben kezelhető szerkezetben. A hasznos linkek között a könyvtári közösség számára összegyűjtöttük és egy helyen tesszük elérhetővé – egyebek között – a hazai és külföldi könyvtári szervezetek, intézmények, könyvtárosképző tanszékek webcímeit, a jogszabályokat és a hagyományos rendezvények, projektek fontos információit.

Fontos fejlemény még a KSZK számára, hogy az OSZK IHM-pályázata jóvoltából idén ősztől korszerű számítógépekkel várja az olvasókat, mivel hat ügynevezett OPM-géphez, azaz olvasói professzionális munkaállomáshoz jutott hozzá a könyvtár. Ezekon a gépeken szöveg-, táblázat- és adatbázis-szerkesztő program, levelezési és internethasználati lehetőség áll az olvasók rendelkezésére a kapcsolódó szolgáltatásokkal (mentés, tárolás, letöltés, szkennelés, nyomtatás, képszerkesztés, adatbázisok elérése stb.) egyetemben.

„Hogy látva lássanak...”

A rendezvényt megelőzően a Publika Magyar Könyvtári Kör kérdőíves felmérést végzett annak kiderítésére, hogy mennyire honosodtak meg az e-szolgáltatások a városi és megyei könyvtárakban, milyen jellegűek, és mennyire használják őket az olvasók. Ennek a felmérésnek az eredményeiről és tanulságairól számolt be a fenti címmel dr. Kovács Csilla, a Pest Megyei Könyvtár munkatársa. A rendezvényen elhangzott, hogy a felmérés eredményei hamarosan olvashatók lesznek a Publika-kör honlapján, a <http://www.ki.oszk.hu/publika/> címen.

Itt csak néhány számot és megállapítást idézünk fel: a válaszoló könyvtárak 68 százalékának van folyamatosan frissített honlapja (amely többnyire külső, informatikus szakember közreműködésével készül). A legtöbb könyvtár ASDL internetes kapcsolattal rendelkezik. Az internetet mind az olvasók, mind a könyvtárosok használják, a gyermekek aránya 69 százalékos. A könyvtárak több mint fele épít saját adatbázist, zömében helytörténeti–helyismereti tárgyúakat, ezt követik azonos arányban az egészségügyi, közigazgatási és a helyi címinformációk. A tartalommal való feltöltés mindenütt a könyvtárosok felelőssége. Mindenhol megtörtént az áttérés az elektronikus katalógusokra. A számítógépes terminálok kihasználtsága megközelítőleg 65 százalékos; ezt az intézmények 35 százalékában

mérik, az olvasói keresések számát ugyanilyen arányban rögzítik, illetve azokat össze is gyűjtik. A válaszok relevanciáját technika és kapacitás hiányában csak kevés helyen értékelik. A könyvtárosok közvetítő szerepe továbbra is igen jelentős. Az elektronikus szolgáltatások létrehozása az intézmények túlnyomó részének saját anyagi forrásaira támaszkodik. Kevesebb, mint 20 százalék említette, hogy önkormányzati forrásokat is igénybe tud venni. A válaszolók szerint a megfelelő ütemű fejlesztéshez és a karbantartáshoz a következőkre lenne szükség (fontossági sorrendben): folyamatos hardver- és szoftverfejlesztésre, pályázati lehetőségekre, szponzorokra, szakemberekre.

Tartalomszolgáltatás a Deák Ferenc Megyei Könyvtárban

A program második részében Tóth Judit, a zalaegerszegi megyei könyvtár munkatársa tartott beszámolót. Elmondta, hogy ez év augusztusában a DFMK jelentősen megváltoztatta arculatát: új logót kapott, és megújult a honlapja is.

A könyvtár hagyományos, nyomtatott bibliográfiákban megtestesülő tevékenységének eredményeit igyekeznek a weben is közzé tenni, és közben a gyakorlatban megtanulni, hogyan lehet a statikus bibliográfiákból dinamikus webes szolgáltatásokat, illetve új hálózati szolgáltatásokat létrehozni. Szolgáltatják például a Kossuth Lajos-bibliográfiát, a *Deák Ferenc tisztelete és emlékezete Zala megyében* című összeállítást, a Keresztury Dezső 90. születésnapjára összeállított válogatott bibliográfiát, a DFMK munkatársai által szerkesztett *Cigány-bibliográfiát* és az EU-s bibliográfiát. Sajátos színt képvisel a kínálatban a Nádás Péter életmű-sorozatában megjelent bibliográfia (1961–1994) digitalizált változata (a könyvtár gazdag Nádás Péter-gyűjteménnyel rendelkezik), amelyhez képek és a színházi előadások dokumentumai is csatlakoznak. További kezdeményezéseik még: Zalaegerszeg történeti kronológiája 1247-től, amelyhez bibliográfia is csatlakozik; a *Zalai életrajzi kislexikon*, a *Tarkaforogó* című gyermekkönyvtári módszertani kiadvány, továbbá a Zalai Közlöny anyagának (1900–1904, 1920–1932) közreadása a weben. A következő években képeslapok digitalizálására és a bibliográfiai tevékenység folytatására készülnek. A szubjektív értékelésben elhangzott, hogy a szolgáltatások előállítása során igen sok múlik a munkatársak hozzáállásán, az intézmények összefogásán, a nyitottságon és azon, hogy meg lehet-e szerezni a szükséges anyagi eszközöket.

Képzőművészeti adatbázis a Pest Megyei Könyvtárban

A rendezvény házigazdái közül másodikként Kálóné Bircsák Erzsébet tartott előadást. Elmondta, hogy a közkönyvtárak helyismereti adatbázis-építő kezdeményezéseihez a PMK azzal csatlakozott, hogy megkezdte az aprónyomtatványok, mégpedig a szentendrei kiállítási meghívók és katalógusok gazdag anyagának digitalizálását. A gyűjtemény az '50-es évektől közel hatszáz ilyen, a maga nemében egyedülálló, szép kiállítású dokumentumot őriz. A gyakorlatban sajátítják el a szükséges technikai és egyéb tudnivalókat (képek tömörítése, a minőség meg-

őrzése, adatbázisba szervezés stb.), és folyamatosan keresik a megfelelő pályázati lehetőségeket.

Magyar múzeumok az interneten

A program záró előadását Kótzsián Orsolya tartotta a múzeumi területnek a könyvtárak számára is példát mutató és irigylésre méltó kezdeményezéséről. A www.museum.hu honlap 2001-ben indult el, és alapítványi forrásból tartják fenn. Ezerkétszáz magyarországi múzeum számára alakítottak ki (az intézmények számára ingyenesen) „látogatóbarát”, aktuális, programajánló webhelyet egységes szerkezetben, magyar és angol nyelvű felülettel. Egy-egy múzeum ismertetésénél egy jellemző kép található, amelyhez mintegy A/4-es oldalnyi általános ismertető és fél-féloldalnyi, a kiállításokról és eseményekről szóló, aktuális és lektorált szöveg csatlakozik. A weblapot hírlevél egészíti ki, amelyre érdemes feliratkozni, mert remek tippekkel szolgál a múzeumi programokhoz. A *Múzeumoknak* menüpontban szakmai információkat tesznek közzé, pályázatokról stb. tudósítanak. A weblap *Batyu* „rovatában” egy-egy utazás képeit, egy-egy kisebb terület látnivalóit mutatják be fényképeken és ismertetésekben. 2004 decemberére tervezik az új honlap megnyitását, amely majd új grafikát, kulcsszavas keresést, archívumot, webpostai szolgáltatást kínál egyebek között.

Hegyközi Iлона

Bilincsi Lajos
(1931–2004)

Meghalt egy ember, aki közülünk való volt. Mécsesek gyúlnak, és harangszó mellett eltemetik. Sokak számára ez csupán egy hír. Bilincsi Lajos nyugalmazott könyvtárigazgató – vagy ahogyan mi, munkatársai szólítottuk, „Főnök” – csendben itt hagyott bennünket.

Bilincsi Lajos élete 1956-tól kezdve összekapcsolódott a könyvekkel, a könyvtárral. A járási könyvtár vezetőjeként, később a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának munkatársaként, majd csoportvezetőként, 1966-tól a Debreceni Agrártudományi Egyetem Könyvtárának igazgatójaként tevékenykedett választott hivatásában. A könyvtárosság számára nemcsak munka volt,

nemcsak egy szakma, hanem valóban hivatás, vagy ahogyan ő fogalmazta 1985-ben: „A könyvtár hivatása, hogy otthonos »szolgáltatóház« legyen, ahová tudásukban gyarapodni, ízlésükben finomodni, emberségükben fényesedni térnek be az olvasók.” Ennek szellemében tevékenykedett egész életében.

Bilincsi Lajos 1966-ban került az Agrártudományi Egyetem Könyvtárába, és egészen 1990. december 31-éig vezetőként, igazgatóként dolgozott itt. A könyvtár állományát elődjétől meglehetősen rendezetlen állapotban vette át. Azt is mondhatnánk, ő csinált könyvtárat a meglévő gyűjteményből. Gondos irányításával feltárták, rendszerezték a meglévő állományt, és ezt az elkövetkező években folyamatosan és tervszerűen gyarapította, mindig szem előtt tartva az intézményben folyó oktatás, kutatás igényeit. Vezetése alatt alakult ki a korszerű, modern könyvtári elrendezés, a szabadpolcos rendszer.

Nagy gondot fordított az olvasókkal való foglalkozásra, a hallgatók könyvtárismereti oktatására és a felsőbb évesek szakirodalmi tájékoztatására. Gyakran és szívesen rendezett kiállításokat. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű volt az intézmény 100 éves jubileuma alkalmából rendezett tárlat. Tevékenysége is hozzájárult, hogy a könyvtárat 1980-ban tudományos könyvtárrá minősítették.

1990-ben a könyvtárban elkezdődhetett az a bővítés, amelyet már a hetvenes években felvetett és kezdeményezett. Valóra vált az álom, és igaz, már nem aktív könyvtárigazgatóként, de mint szakértő nyugállományba vonulása után is aktív munkával és jó ötletekkel segítette a könyvtár korszerűsítési munkálatait.

Bilincsi Lajos tevékenysége országosan is elismert volt, hiszen példamutató munkát végzett az egyetemi és főiskolai könyvtárügy fejlesztésében. Tagja volt az

Országos Könyvtárügyi Tanácsnak. Közel tíz évig elnöke volt a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának, és e funkcióból eredően betöltötte a főiskolai könyvtárak szakfelügyelői tisztségét is. Hosszú ideig tagja volt a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Országos Elnökségének. 1982-től a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium Könyvtárügyi Koordinációs Tanácsának elnöke volt.

Szakmai, közéleti munkáját mindenkor a példamutató szorgalom és hozzáértés jellemezte. Munkáját kollégái, felettesei, a könyvtáros szakma is elismerte. Ezt mutatják azok a kitüntetések, amelyekkel büszkélkedhetett. A Szocialista Kultúráért elismerést kétszer is megkapta, 1958-ban és 1971-ben. 1976-ban a Mezőgazdaság Kiváló Dolgozója címet érdemelte ki. 1985-ben a könyvtáros szakma akkori legmagasabb elismerését, a Szabó Ervin Emlékérmét vehette át.

Soha nem szakadt el a könyvtártól, a könyvektől, folyóiratoktól. Betegsége sem akadályozta meg abban, hogy folyamatosan, szinte naponta vissza-visszatérjen a könyvtárba. Nem felejtette el felhívni a figyelmünket egy-egy frissen megjelent szakkönyvre, egy érdekes cikkre, amit olvasott vagy amiről hallott. Mindvégig naprakész szakmai információkkal rendelkezett.

Felfoghatatlan, hogy nem jön be többé a könyvtár ajtaján, nem kérdezi meg, hogy kölcsönözheti-e már a legfrissebb könyveket. Nem mondja el többé, hogyan telnek napjai, nem beszélünk arról sem, milyen jó receptet olvasott az újságban, és nem hozza többé kertje szép virágait sem.

Most mi hozunk virágot neki, búcsúzásként. Emlékét, szellemiségét munkatársai, kollégái, ismerősei kegyelettel megőrzik.

Nádas Zsuzsa

A könyves képzés alapkönyvei

A könyv, az valami más – kezdhethetném könyvismertetőmet ilyen, tán kissé posztmodern fordulattal. Mindazonáltal a könyv csakugyan semmihez sem fogható dolog, semmihez nem hasonlítható árucikk, szolgáltatás vagy kommunikációs eszköz. Robert Escarpit, *A könyv forradalma* című alapvető munkájában így írt: „Mint minden, ami él, a könyv is meghatározhatatlan”. Ugyanő egy humoros anekdotával érzékelteti, milyen egyedül, különös dolog a könyv, amely mindenkinek mást jelent. „Mesélik, hogy egy országban, ahol sok a tábornok, egy nyugdíjba vonuló öreg tábornokot meg akartak ajándékozni egy régi, ritka könyv értékes példányával. Az öreg tábornok megnézte a könyvet, s így szólt: »Könyv? Nem kellett volna, már van egy odahaza«”.

Erről a különös dologról, a könyvről, pontosabban a könyvgyűjtés, tehát a bibliofília, illetve a könyvkereskedelem történetéről írt két – bízást állítható – alapvető fontosságú könyvet Pogány György. Nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy átfogó képet adjon a hazai könyvgyűjtés szenvedélyének bő két évszázadról, valamint a könyvkereskedés félezer esztendejéről. Ha csak az említett időszakok kiterjedésére és kultúrtörténeti gazdagságára gondolunk, máris tiszteletet érzünk a szerző iránt, aki ráadásul olyanképpen oldotta meg vállalt feladatát, hogy a viszonylag szűk terjedelmi keretbe sűrített hatalmas tényanyagot vonzóan olvasmányosan adja elő, érdekes adatokban és adalékokban is bővelkedő lendületes stílusban beszéli el. A kötetek *A könyves szakképzés füzetei* sorozat tagjaiként a teljesség igényével, de csak a szükséges részletettséggel adnak tablót tárgyukról, vagyis alapozó tankönyvként szolgálnak. Márpedig a jó tankönyvnek sajátossága, hogy kedvet ébreszt a tárgykör további, még elmélyültebb tanulmányozásához: vonzóan, érdekesnek, búvárlásra érdemesnek láttatja tudományterületét, még azok számára is, akik netán csak most ismerkednek a témával, jelesen a könyvgyűjtés és –kereskedelem magyarországi történetével.

A *Bibliofília és könyvművészet* című kötetének célját ekként határozza meg a szerző: „Ez a kiadvány arra tesz kísérletet, hogy a talán legszebb kereskedelmi pályát tanulóknak a bibliofília és a könyvművészet alapfogalmait bemutassa és megismertesse”. És csakugyan az alapvető tudnivalókat közli, és valóban a klaszszikus értelemben vett könyvfőforma technikai, nyomdai, művészi jellegzetességeit taglalja. A bevezetésben szerzőnk legelőbb tisztázza a bibliofil fogalmát, mondván, nem egyszerűen „könyvbarátról” van szó, hanem olyan valakiről, akit a könyv tartalma mellett „a szöveg tárgyiasult formája” is érdekel. Így rokonságban áll a műgyűjtővel, abban az értelemben is, hogy gyűjtőszendvélye által a személyisége kiteljesedik. Azért is fontos e fogalmi meghatározás, mert a könyvek iránt érzett szenvedélynek ismertek kóros formái is, ilyen a veszettül olvasó bibliofág, azaz a könyvfaló, és a bibliomániás, tehát a könyvőrült (vagy ahogyan Ráth-Végh István nevezte, a „könyvdühönc”). Pogány György elkülöníti a könyvgyűjtés két – rendszerint „vegytisztán” sosem tanulmányozható – típusát, a tartalmi sajátos-

ságok és a formai jellegzetességek alapján történő gyűjtés vonásait. Az előbbihez sorolhatók pl. egy korszak vagy földrajzi térség, egy szerző, egy tipográfus, egy nyomda, egy nyelv kiadványait gyűjtők; az utóbbihoz az első kiadások, a dedikált példányok, az illusztrált művek, az ex librisek, a hasonmások vagy épp a mini-könyvek rajongói. Ugyancsak röviden definiálja a könyvművészet alapfogalmait, az egyedi tipográfia és modern, tömegtermelésben előállított könyv ismérveit és jellegzetességeit.

Pogány György a magyarországi bibliofília történetét két nagy korszakra tagolja. Az első, polgárinak is nevezhető korszak az 1880-as évektől számítható és 1945-ig tart. A kiegyezés után jöttek létre a honi könyvkiadás máig nevezetes műhelyei (pl. az Athenaeum vagy a Franklin Társulat), amelyek képesek voltak művészi igényű kiadványokat közreadni (pl. *Az ember tragédiájának* Zichy Mihály illusztrálta edícióját 1887-ben). A korszakra, nagyjából a szecesszió megjelenéséig a historizáló stílus volt jellemző, nagy szerep jutott az illusztrációknak, iniciáléknak, a díszes borítóknak. E korszak első felében jelentek meg az első, máig számon tartott díszkiadások, az egységes külsejű sorozatok. Nagyjából a XX. század fordulójától számítható a szecesszió stílusdominanciája, amelyet olyan könyvműhelyek fémjeltek, mint a gyomai Kner vagy a békéscsabai Tevan. És ebben a korszakban intézményesült a könyvgyűjtés: megalakultak a gyűjtőket összefogó egyesületek, társaságok (Műbarátok Köre, Szent György Céh, Magyar Bibliophil Társaság), és megjelentek a bibliofil szaklapok (Magyar Bibliofil Szemle, Könyvbarátok Lapja, Gyűjtő, Diárium stb.). A második nagy korszak a második világháború végétől, egészen pontosan 1949-től számítódik. Ekkoriban légüres térbe került, mondhatni, „fölsőlegessé vált” a hazai bibliofília, hiszen társadalmi bázisa, a könyvért áldozni is képes polgári, értelmiségi réteg is fölmorzsolódott. A kiadókat, a nyomdákat államosították, egy időre megszűnt a művészi kivitelű könyvek előállítása, a mennyiségi szemlélet és a népnevelő szándék vált uralkodóvá. Csak 1953 végén hirdették meg az első „Szép magyar könyv” pályázatot (amelyet Barcsay Jenő *Művészeti anatómiájával* nyert meg a kiadója). 1960-ban újraalakult a Magyar Bibliofil Társaság, ismét rendeztek könyvaukciókat, dolgozni kezdhettek a nagy illusztrátor generáció tagjai, lényegében tehát ez időtől számítható a hazai könyvgyűjtés föltámadása, megújítása.

Pogány György könyve az első teljesség-igényű munka a magyarországi bibliofília történetéről, amely úttörő módon, noha alapszinten sorolja elő a legfontosabb tudnivalókat, de a kötet végén található bibliográfia elirányítja az érdeklődőt a részletekhez, hiszen teljes körűen veszi számba az érintett szakkérdések minden fontos irodalmát.

Pogány György másik könyve, *A magyar könyvkereskedelem rövid története* hasonlóan alapvető monográfiája tárgyának, ámbátor e területen ismerünk számottevő előzményeket (első helyen Kókay György *A könyvkereskedelem Magyarországon* című munkájára gondolok). Ezúttal is igényes, ám sodró lendületű tudománynépszerűsítő stílusban, számos érdekes mozzanatot is föl idézve ad képet a honi könyvkereskedés több mint ötszáz esztendejének fontos fejleményeiről. Itt érdemes megismételni azt a közhelyet, hogy a könyv semmihez sem hasonlítható árucikk. Hogy ez mennyire így van, mi sem jellemzőbb, mint hogy azokban az országokban, ahol magas a könyvtárlátogatók aránya, rendszerint a könyvek eladásának statisztikája is kedvező képet mutat. Azaz a könyv sosem konkurenciája

önmagának. Továbbá: az eladatlan könyvkészlet is képezhet értéket, szemben az egyéb eladatlan cikkekkkel, amelyeknél az avulás, a romlás tempója idő múltával hatványozottan növekszik.

Könyvkereskedelem-történeti áttekintésében Pogány György hét nagy korszakot különít el, és pedig többnyire a magyar história ismert periodizációjának megfelelően. Az első korszak 1473-ban vette kezdetét, amikor Hess András budai műhelyében elkészült az első hazánkban nyomtatott könyv, a *Chronica Hungarorum*. Ez az időszak csak afféle előtörténet, hiszen Magyarországon mindössze néhány német könyvkereskedő időleges fölbukkanásáról tudunk. Azután 1526-ban, a mohácsi csatavesztést követően, az ország három részre szakadásával teljesen új helyzet állt elő a művelődést illetően is. Ennek megfelelően a második periódus 1526-tól 1700-ig, a török kiűzéséig terjed. Megjelentek az első officinák és a magánkönyvtárak, 1571-ben Báthory István fejedelem már szabályozta a könyvkiadást és –terjesztést, sőt kialakultak a könyvkereskedelem alapvető formái (mint a házalás, a vásári árusítás, a bizományos terjesztés stb.). A harmadik időszak a török kiűzésétől 1772-ig, a felvilágosodás koráig ível. Éspedig szó szerint ível, mert hogy ebben az időben kedvező helyzetbe került a kultúra, béke és anyagi gyarapodás jellemezte a kort. Ekkoriban szabályozták, egységesítették a könyvkiadás formai követelményeit (pl. kötelező volt föltüntetni a szerző nevét, a kiadás helyét és idejét, a kiadó és a nyomda nevét), megjelentek a kereskedelem újabb formái, miközben a nagyobb városokban (Nagyszombat, Pozsony, Debrecen, Kassa) rendre könyvkereskedések nyíltak, elkezdődtek a könyvárverések, és föltűnt a mai értelemben vett könyvkereskedő alakja. (Például Mauss Gellért pesti kereskedő már ezer címet tartalmazó könyvjegyzéket jelentetett meg kínálatáról.) A felvilágosodás kezdetétől az 1848-as forradalomig és szabadságharcig terjedő időszak a polgári könyvkereskedelem kialakulásának kora; miközben a jakobinus mozgalom után sosem látott szigorral működött a cenzúra, aközben létrejöttek a kereskedelem ma is ismert formái (pl. zeneműkiadás, árverések, bizományosi rendszer, könyvjegyzékek), megalakultak a nevezetes nyomdák (Tratner Mátyás, Hartleben Konrád, Heckenast Gusztáv, Emich Gusztáv műhelyei), sőt az első kölcsönzők és olvasó kabinetek. Az ötödik korszakot az önkényuralom évei alkotják, amelyeket a rövid ideig tartó visszaesés, majd a lendületes fejlődés jellemez. Egyetlen számszerű adat is igazolja ezt: 1859-ben Magyarországon 49 településen 102 könyvkereskedés működött, ebből 21 Pest-Budán. A hatodik korszak, az 1867 és 1945 közötti szűk évszázad a kapitalista könyvkereskedelem története. Valódi fénykor ez, amelyet olyan cégek neve is fémjelez, mint a Franklin Társulat, a Pallas Rt., a Singer és Wolfner vagy a Révai Testvérek; máig nevezetes könyvkiadói vállalkozások születtek (a *Pallas Lexikontól* a *Klasszikus Regénytár* sorozatig), vagy megjelentek Szinnyei József és Gulyás Pál könyvészeti munkái. Az 1920 és 1945 közötti alkorszak, vagyis a két világháború közötti idők fejleménye volt például az első könyvhét megrendezése, és – történelmi kényszer folytán – megalakultak a határon túli magyar könyvműhelyek, kiadók, kereskedelmi cégek. Az utolsó korszak, a második világháború végétől a rendszerváltásig (1945–1990) terjedő fél évszázad ellentmondásos képet mutat: az államosítástól a szakkönyvkiadók létrejöttétől a nagy könyvterjesztő vállalatok működésén át a mennyiségi mutatók látványos emelkedéséig terjed a skála. Ugyanakkor érdekes és órdemes megjegyezni, hogy a magánosítás ebben a szek-

torban kezdődött meg, hiszen már 1957-ben megnyílhatott az első magán antikvárium (Lőrincz Ernő boltja Budán).

Miként „társkötetete”, *A magyar könyvkereskedelem története* is a vonatkozó alapismeretek foglalata, amelynek bibliográfiája – jó tankönyv módján – szintúgy lehetőséget teremt a történelmi korszakok és szakterületi részletek beható tanulmányozásához. Végezetül ennek is érdekes, informatív és szemléletes a képmelléklete.

Pogány György két könyve a honi könyves szakma megkerülhetetlen alapművei lesznek. Mostantól kezdve ezek ismerete nélkül nehéz lesz a könyves pályán elindulni. Tovább megyek, nemcsak szükséges, de egyenesen érdemes is megismerkedni velük, hiszen viszonylag rövid terjedelemben teljeskörű áttekintést adnak tárgyukról, mégpedig olvasmányosan, jól olvasható formában.

(Pogány György: *Bibliofília és könyvművészet*. Bp. 2004. Hatágú Síp Alapítvány, 161 p.; Uő.: *A magyar könyvkereskedelem rövid története*. Bp. 2004. Hatágú Síp Alapítvány, 164 p. [A könyves szakképzés füzetei])

Mezey László Miklós

A Néprajzi Értesítő repertórium 1900–2000

Valamely szakterület, tudományág professzionalizálódásának legbiztosabb jele a tudományághoz kapcsolódó intézményrendszer kialakulása. Az úgynevezett szakmai infrastruktúra különféle institutumokból szerveződhet meg, befolyásolhatja magának a diszciplínának a jellege, kutatási módszertana, társadalmi kapcsolatrendszere, tudománypolitikai beágyazottsága, ugyanakkor bizonyos intézmények megléte természetesen közös princípiuma kell hogy legyen minden szakmának. A képzés, valamilyen jellegű és autonóm szakmai szervezet, megfelelő gyűjtemények és magától értetődően egy differenciált, a közös szakmai terminológia kialakítását elősegítő, ugyanakkor a kutatási eredményeket folyamatosan közlő és szakmai párbeszédet indukáló szaksajtó sorolható e kategóriába. Nem lehet kérdéses az utóbbi megkülönböztetett jelentősége, sokszor éppen a szaksajtó megindulása jelentette azt az alapot, amelyen a szakmai infrastruktúra valamennyi eleme később kifejlődött. Ezért is öröndetes, ha egy-egy diszciplína meghatározó folyóiratának elkészül a repertórium, hiszen nem pusztán a terület szakirodalmának megismerését könnyítheti meg, hanem a szakmatörténet alapvető forrásanyaga válik általa áttekinthetővé.

Magyarországon a tudományos élet a XIX. században teremtette meg a különböző szakterületek sajátos intézményrendszerét, pontosabban ekkoriban születtek meg a modern értelemben vett szaktudományok úgy, hogy „leváltak” bizonyos, már korábban létezett és bevett diszciplínákról. Ezt az utat járta be a hazai nép-

rajztudomány is, amely az 1890-es évekre jutott el az önállósodáshoz és az intézményesüléshez. A *Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya* (a mai *Néprajzi Múzeum*) ugyan valamivel korábban, 1872-ben alakult meg, de nagyarányú fejlődése 1894-ben kezdődött, amikor a fiatal és dinamikus *Jankó János* – 26 éves korában – kapott megbízást irányítására (és alig múlt 34 éves, amikor meghalt). Kétségtelenül hozzájárult a múzeumi tár gyors fejlődéséhez a közelgő ezredévi ünnepségek lázában a közvélemény érdeklődése, pozitív támogatása, valamint az, hogy e társadalmi – és részben szakmai – figyelem összefogására a fáradhatatlan *Hermann Antal* (személye nem tévesztendő össze az ismertebb *Herman Ottó*val) kezdeményezésére 1889-ben magalakult a *Magyar Néprajzi Társaság*, a következő évben pedig megindult a társaság nagyjelentőségű folyóirata, az *Ethnographia*. És az intézményesülés 1898-ban a képzésben is megjelent; *Hermann Antal* abban az évben a kolozsvári egyetemen magántanári habilitációt szerzett.

Méltán nevezte *Michael Sozan* a magyar néprajz tudománytörténetéről írt munkájában e korszakot a „magyar néprajz aranykorá”-nak, amit *Kósa László* ugyan némileg indokolatlannak tart, szerinte az alapintézmények megszervezése inkább idézi „a lelkesedésteli hőskort, a szervezett tudomány kezdeteit, a kezdetek nehézségeit, mint a nagy teljesítményeket sorozatosan teremtő, magas színvonalat képviselő aranykort.” Az persze kétségtelen, hogy ezen intézmények kezdeti működése igencsak konfliktusokkal terhelt volt. Jól példázza mindezt az 1900-tól megjelenő *Néprajzi Értesítő*, a múzeum folyóiratának története.

A periodikum most megjelenő repertórium a *Néprajzi Múzeum* kiadásában, *Nagy Réka* összeállításában látott napvilágot. Fontos állomása ez a tomos a múzeumban kiteljesedő, jobban mondvá folytatódó bibliográfiai tevékenységnek, hiszen *Sándor István* révén a *Néprajzi Múzeum* könyvtára volt évtizedeken át a hazai etnográfiai bibliográfiai munka meghatározó intézménye. A 3K 2002. évi 6. számában már hírt adott a múzeumi könyvtár munkatársai által készített kurrens néprajzi bibliográfiáról és annak számítógépes adatbázisáról; ebbe a sorba illeszkedik a most közreadott repertórium is. Jól érzékelhető és kitapintható a könyvtár elhivatott munkatársainak törekvése, hogy a hazai etnográfia szerteágazó szakirodalmát és forrásait különféle, ugyanakkor rendszerbe szerveződő könyvészetekkel tárják fel.

A repertórium előszavát az intézmény igazgatója, *Fejős Zoltán* jegyzi, magvas írásában kijelöli a *Néprajzi Értesítő* tudománytörténeti helyét, leszögezve, hogy bár a múzeum lapja volt, meglehetősen változatos formában, hol önállóan, hol az idősebb társ, az *Ethnographia* mellékleteként, az utóbbi évtizedekben pedig a múzeum évkönyveként lát napvilágot, hasábjain mindig helyet kaptak a „külsők”, vagyis a múzeum keretein kívül tevékenykedő néprajzos kutatók dolgozatai. A periodikum történetét a repertóriumot összeállító *Nagy Réka* írta, a 82 évfolyam (az első és a második világháború után hosszabb időn át nem jelent meg) története érdekes fejezete a magyar néprajz tudománytörténetének, a diszciplína megújuló tartalmának hű tükré és lenyomata az *Értesítő*ben közölt anyag. Az *Ethnographia* és a *Néprajzi Értesítő* egyébként bizonyos értelemben egymás kiegészítői voltak; míg az előbbi inkább a folklór, a szellemi néprajz, utóbbi viszont nagyobb mértékben a tárgyi néprajz körébe tartozó dolgozatokat publikált.

A repertórium 2695 tételben tárja fel a *Néprajzi Értesítő* cikkeit, mint a szerkesztő írja, a gazdag képanyag, a mintegy 5000 tétel számbavétele ugyan megtörtént, de közreadásáról terjedelmi okok miatt le kellett mondani. (A könyvtárban

az illusztrációk, mellékletek jegyzéke tanulmányozható, a remények szerint később mód lesz elektronikus formájú közzétételére.) A tudománytörténeti szempontoknak megfelelően a repertórium szerkezeti felépítése kronologikus.

A repertórium „lelke” a gazdag mutatórendszer: név-, tárgy-, a tanulmányok címe szerinti visszakeresést biztosító, a földrajzi neveket feltáró, a könyvismertetések szerzőinek nevét összegző mutató, valamint az ismertett folyóiratok címmutatója segíti a használatot. A gazdag mutatórendszer bizonyos megoldásaiban azonban érezek egy-két vitatható megoldást. Célszerűbbnek tartottam volna egységes névmutató készítését (annál inkább, mert a „*könyvismertetések szerzői*” megnevezés némileg félreérthető, azt sugallja, hogy a recenziók íróinak nevét tartalmazza, holott az ismertett művek szerzőinek névjegyzéke), ugyanis egyes szerzők, például *Bátky Zsigmond*, *Győrfy István* mindkét mutatóban szerepelnek. A névmutatóban az összeállító egyébként fűtett betűvel külön jelöli – helyesen – az adott személyről szóló tételt, jobb lett volna ebbe a részbe integrálni az összes személynevet úgy, hogy például kurzívval jelölték volna az illető művéről írt recenziókat. Akad szerzői név, amelyik eltűnt a két mutató között: a 789. számú tétel *Viski Károly* és *Bátky Zsigmond* írása *Válasz Solymosy Sándornak* címmel, azonban e tétel a mutatórendszer alapján csak a két szerző felől kereshető vissza.

A tárgymutatóban egy alkalommal találkoztam a mindig derűt keltő klasszikus sajtóhibával; a „*csapdák*” tárgyszóhoz kapcsolódó tételszámoknál lásd még bővítő utaló irányít a „*vadfogás*” tárgyszóhoz, ott azonban csupán a „*csapdák*”-ra visszautaló lásd szerepel. Lényegesebbnek érzem a generikus és specifikus tárgyszavak felvételének megoldását egy-két esetben. „*Magyarországi nemzetiségek*” generikus fogalom alatt szerepelnek a magyarországi bolgárok, németek és a szerbek, ugyanakkor az „*oláhok*” és a „*tótok*” a maguk betűrendi helyén található specifikus fogalomként.

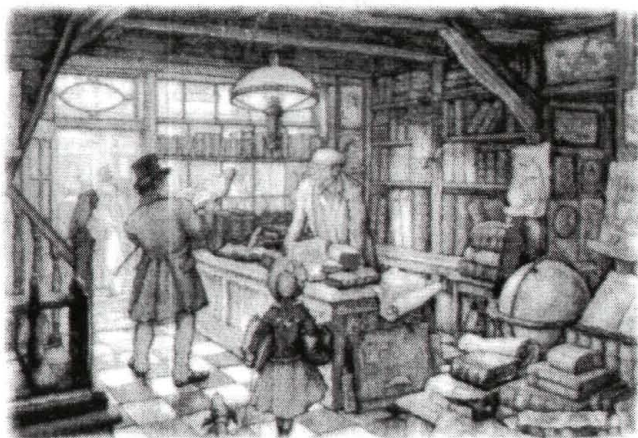
Kitűnően sikerült viszont a személy-, földrajzi és testületi nevek egységesítése nem könnyű feladatának megoldása. A tárgymutatóban kaptak helyet a testületi nevek, az idegen nevű testületnevek eredeti formájukban találhatóak, a magyar alakról utaló vezet az egységesített változatra.

Az egyes tételek bibliográfiai leírása a hatályos szabványokat követi, a repertóriumot a *Néprajzi Értesítő* könyvészeti adatainak jegyzéke és néhány jól megválasztott kép egészíti ki.

(A Néprajzi Értesítő repertórium 1900–2000. Szerk. Nagy Réka. Bp. 2003, Néprajzi Múzeum. 182 p. 9 t.)

Pogány György

A KÖNYVES SZAKKÉPZÉS FÜZETEI

Pogány György
BIBLIOFÍLIA ÉS KÖNYVMŰVÉSZEZET

Hatágu Síp Alapítvány
Budapest, 2004.

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K